

From
the People of Japan

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
Bosne i Hercegovine

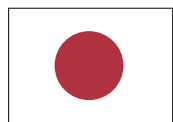

PROJEKT “AKTIVNOST INKLUZIVNE
DEKARBONIZACIJE (IDA)”

PLAN ZA RODNO
ODGOVORNU
PRAVEDNU TRANZICIJU
ZA SVE
U BOSNI I HERCEGOVINI

Odricanje odgovornosti:

Ova publikacija je izrađena u okviru projekta „*Aktivnost inkluzivne dekarbonizacije*“ (IDA) koji je financirala Vlada Japana, a proveo UNDP u saradnji s Ministarstvom vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji su stavovi jednog ili više autora i ne predstavljaju nužno stavove Ujedinjenih nacija, uključujući UNDP, niti država članica UN-a i donatora. Publikaciju je uredila Nera Monir Divan, ekspertica za rodna pitanja.

From
the People of Japan

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
Bosne i Hercegovine

PROJEKT “AKTIVNOST INKLUZIVNE
DEKARBONIZACIJE (IDA)”

PLAN ZA RODNO ODGOVORNU PRAVEDNU TRANZICIJU ZA SVE U BOSNI I HERCEGOVINI

OKTOBAR 2023.

AKRONIMI

AGE	Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
BiH	Bosna i Hercegovina
CBAM	Carbon Border Adjustment Mechanism - Mehanizam prekograničnog prilagođavanja ugljika
EU ETS	EU Emissions Trading System - Sistem trgovanja emisijama EU
GHG	Staklenički plinovi
GEWE	Gender Equality and Empowerment of Women - Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena
IDA	Inclusive Decarbonization Activity - Aktivnost inkluzivne dekarbonizacije
SDG	Sustainable Development Goals - Ciljevi održivog razvoja
SME	Mala i srednja preduzeća
TA Project Team	Tehnički tim projekta „Aktivnost inkluzivne dekarbonizacije“ (IDA), koji financira Vlada Japana, a provodu UNDP u partnerstvu s Ministarstvom vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH.
ToR	Opis poslova i zadataka
GAWB	Zelena agenda za Zapadni Balkan
NDC	Nacionalno utvrđeni doprinos

SADRŽAJ

Uvod.....	7
Analysis of the current socioeconomic position of women and gender aspects of just transition process	10
Analiza utjecaja utvrđenog doprinosa na socioekonomski razvoj i identifikacija ranjivih grana industrije, malih i srednjih preduzeća, žena, mladih, marginaliziranih zajednica i ranjivih kategorija.....	14
Mapa ranjivih kategorija.....	14
Utjecaj Utvrđenog doprinosa BiH na ranjive kategorije	14
Predviđanje potencijalnih socioekonomskih utjecaja Utvrđenog doprinosa BiH	20
Vodeći principi rodno odgovorne pravedne tranzicije.....	42
Okvirni prijedlog za pravednu tranziciju za sve u BiH	44
Uloga aktera	44
Uloga javnog sektora	46
Strateški pravac – potrebne akcije za osiguranje pravedne tranzicije.....	51
Potrebne vještine i nivoi obrazovanja za buduće zelene poslove.....	61
Mogućnosti financiranja.....	66
Akcioni i finansijski planovi.....	72
Vremenski okvir realizacije.....	77

LISTA TABELA

Tabela 1: Pregled mjera iz Utvrđenog doprinosa BiH po sektorima i njihov utjecaj na ranjive kategorije	16
Tabela 2: Utjecaj različitih socioekonomskih faktora na ranjive kategorije i odgovarajuće mjere ublažavanja	21
Tabela 3: Potrebne akcije i preporuke	51
Tabela 4: Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove u oblastima poljoprivrede i proizvodnje hrane	61
Tabela 5: Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove u arhitekturi i građevinarstvu	63
Tabela 6: Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove u transportu	64
Tabela 7: Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove u STEM oblastima	65
Tabela 8: Pregled izvora financiranja	66
Tabela 9: Akcioni plan i finansijski plan	76
Tabela 10: Vremenski okvir realizacije	77

LISTA SLIKA

Slika 1: Mapa ranjivih kategorija.....	14
Slika 2: Mapiranje aktera u procesu dekarbonizacije u BiH	44
Slika 3: Pregled procesa kontinuiranog poboljšanja.....	50

UVOD

Bosna i Hercegovina (BiH) je **zemlja koja u velikoj mjeri ovisi o fosilnim gorivima**, što ograničava napredak zemlje ka prijelazu na čistu energiju. Prema najnovijem Izvještaju o indeksu energetske tranzicije¹, **BiH je rangirana na 98. mjesto među 115 zemalja po energetskej tranziciji i na 88. mjestu po spremnosti za tranziciju**. U 2020. godini zemlja je proizvela 15.390,67 GWh električne energije, od čega je 67,85% proizvedeno iz uglja.² Ukupna proizvodnja toplotne energije u 2019. godini iznosila je 5.571 TJ. Glavni izvor energije bio je ugalj, pri čemu je za grijanje domaćinstava i potrebe industrije izgorjelo 35.910 tona mrkog uglja i 48.531 tona lignita.³ Ugalj koji se koristi za proizvodnju električne i toplotne energije dolazi iz **14 velikih rudnika uglja**⁴ koji zajedno s **elektranama na ugalj zapošljavaju više od 17.000 građana BiH**. Čak i uz izvoz električne energije, ti rudnici i elektrane rade s velikim gubicima, zahtijevajući državne subvencije za pokrivanje troškova i nastavak rada. Samo u posljednjih pet godina **BiH je subvencionirala proizvodnju energije iz uglja sa 170 miliona eura**.⁵ **Predviđeni budžetski gubitak** zbog termoelektrana na ugalj **mogao bi iznositi 750 miliona eura u narednih 30 godina**.

Situacija 2021. godine i kasnije postaje još teža budući da je Evropska unija (EU) u procesu uspostavljanja mehanizma prekograničnog prilagođavanja ugljika (CBAM), prema kojem bi se na robu uvezenu u EU trebale primjenjivati cijene ugljika koje su istovjetne cijenama proizvodnje iste robe unutar EU, u okviru Sistema trgovanja emisijama. CBAM će utjecati na industriju čelika, željeza, cementa, gnojiva, aluminija i električne energije u BiH i povećati neodrživost ovisnosti o uglju. **Inicijalna analiza UNDP-a, prva takva u BiH,⁶ procjenjuje da će samo u sektoru metala (čelik, željezo i aluminij) CBAM rezultirati padom izvoza od 22% i otpuštanjem 2.461 radnika**. Zemlja se nada izuzeću od CBAM-a, ali bi to zahtijevalo uvođenje EU ETS-a i usklađivanje sa zakonodavstvom EU o električnoj energiji, energiji iz obnovljivih izvora i zaštiti okoliša. **Čak i ako zemlja uspije** uvesti EU ETS, on će u BiH opteretiti industriju, s procijenjenih 1,3 miliona eura koji bi se prikupljali godišnje od malih i srednjih preduzeća⁶.

Sve je više spoznaja da su klimatske promjene rodno uvjetovane. Prema Evropskom zelenom planu, cilj EU je postići klimatsku neutralnost do 2050. godine i „prijelaz koji mora biti pravedan i inkluzivan“, uključujući rodnu ravnopravnost. Postoje rodno uvjetovane razlike u izloženosti utjecaju i sposobnosti prilagodbe klimatskim promjenama, procesu proizvodnje klimatskih promjena, vodstvu, sudjelovanju i aktivizmu. Te rodne razlike su u dinamičnom uzajamnom djelovanju s drugim strukturalnim nejednakostima, uključujući dob, lokaciju, nivoe obrazovanja i dohodak. Stoga je pristup kojim se uzimaju u obzir intersekcije između ovih strukturalnih nejednakosti bitan kako bi se postigla rodno i klimatski pravedna budućnost. Ako rodna ravnopravnost ne bude eksplicitno uključena u politike, programe i projekte, rodne nejednakosti, koje su ukorijenjene u društvenim normama, praksama i institucijama, bit će ovjekovječene.

Ali čak i bez CBAM-a proizvodnja uglja nije održiva. Organizacijskim mjerama i otpuštanjem viška radne snage bilo bi moguće smanjiti troškove proizvodnje, ali ne i osigurati održivost proizvodnje po konkurentnim cijenama, zbog zastarjelih tehnologija i kapaciteta, kao i sve veće potražnje za ulaganjima u smanjenje emisija stakleničkih plinova i zagađenja. Država je to prepoznala i planira otpuštanja u sektoru eksploatacije uglja i energetike:

1 http://www3.weforum.org/docs/WEF_Fostering_Effective_Energy_Transition_2021.pdf

2 <https://www.derk.ba/DocumentsPDFs/DERK-lzvjestaj-o-radu-2020-b.pdf>

3 https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/ENE_03_2019_Y1_0_BS.pdf

4 http://www.mvteo.gov.ba/data/Home/Dokumenti/Energetika/Framework_Energy_Strategy_of_Bosnia_and_Herzegovina_until_2035_ENG_FINAL....pdf

5 https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2021/03/2021e03_Bosnia-Herzegovina.pdf

6 Report on CBAM and EU ETS impact assessment on BiH, UNDP CO BiH, 2021.

2.000 radnika u Elektroprivredi BiH, 450 u rudniku uglja Breza i 400 u rudniku uglja Zenica⁷. Međutim, ovo nije dugoročno rješenje i izaziva zabrinutost zbog posljedica za otpuštene radnike, njihove porodice i zajednice. Krajem 2021. godine **neodrživost proizvodnje uglja dovela je do povećanja cijena električne energije za industriju u rasponu od 70% do 300%. To je rezultiralo protestima u privatnom sektoru i porastom ekonomske nestabilnosti i dovelo je u pitanje buduću ekonomski razvoj zemlje.**

S druge strane, visoka ovisnost o fosilnim gorivima glavni je razlog **zagađenja zraka i emisije stakleničkih plinova u BiH, koja je gotovo pet puta veća nego u EU u odnosu na bruto domaći proizvod (BDP)**.⁸ Podaci Svjetske banke pokazuju da je **99,6% stanovništva BiH izloženo zagađenju zraka koncentracijom PM2.5 čestica te da svake godine oko 3.300 ljudi prerano umre zbog izloženosti ambijentalnom zagađenju zraka koncentracijom PM2.5 čestica u BiH**. Od izbivanja pandemije bolesti COVID-19, izloženost koncentraciji PM2.5 donijela je dodatnu opasnost s obzirom na to da nedavna studija pokazuje da je povećanje izloženosti koncentraciji PM2.5 čestica od samo 1 µg/m³ povezano s povećanjem stope smrtnosti od bolesti COVID-19 za 8%, dok dugotrajna izloženost zagađenom zraku u velikoj mjeri povećava stope smrtnosti od bolesti COVID-19.⁹ Osim što uzrokuju bol i patnju, preuranjena smrt i bolesti uzrokovane zagađenjem zraka rezultiraju povećanim izdacima za zdravstvo i gubitkom produktivnosti rada. **Procijenjeni ekonomski trošak povezan sa smrtnošću od izloženosti zagađenju zraka u BiH kreće se u rasponu od 1 do 1,8 milijardi USD**, što je ekvivalentno 5,9% do 10,5% BDP-a u 2016. godini.¹⁰ Ovi statistički podaci ilustriraju **ekonomsku i socijalnu situaciju u BiH, koja je zarobljena u siromaštvu koje potiče potrošnju fosilnih goriva, s niskim BDP-om po glavi stanovnika**, koji je dodatno pao za 3,7% zbog pandemije bolesti COVID-19¹¹. UNDP-ova **Intersekcionalna analiza različitog utjecaja krize COVID-19 i inflacije na žene u BiH**¹², provedena na reprezentativnom uzorku od više od 1800 domaćinstava, pokazuje značajan utjecaj pandemije i inflacije na žene, pri čemu su žene iz ranjivih kategorija ili s višestrukom ranjivošću prošle još gore. **55,5% svih ispitanica suočeno je s pogoršanom finansijskom situacijom (za razliku od 44,9% muškaraca). 13,5% žena navodi smanjene doznake, za razliku od 8% muškaraca. Posebno su pogođene žene iz ruralnih područja od kojih 79% navodi lošiju ili znatno lošiju finansijsku situaciju.** Četvrtina svih žena s primanjima ispod 900 KM morala je posuditi novac za podmirenje osnovnih životnih potreba, dok se taj omjer kreće do 39% siromašnih i 35% samohranih majki. 24% svih žena pribjegava smanjenom unosu hrane u poređenju s 15% muškaraca, pri čemu brojke dramatično rastu za siromašne žene (55%) i žene s invaliditetom (40%), samohrane majke (38%) i interno raseljene žene (38%). Rastuće nejednakosti i siromaštvo u direktnoj su korelaciji s **visokim zdravstvenim rizicima** koji povećavaju smrtnost i zajedno s odlivom mozgova **stvaraju neodrživu i alarmantnu budućnost za Bosnu i Hercegovinu.**

S pozitivne strane, 21. aprila 2021. godine BiH je predstavila svoje drugo nacionalno klimatsko obećanje prema Okvirnoj konvenciji Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC), pokazujući time svoju težnju da postane članica EU i označavajući svoju obnovljenu predanost historijskom Pariškom sporazumu iz 2015. godine. Podnošenjem ovog dokumenta, **BiH je postala jedna od prvih zemalja Zapadnog Balkana koja je usvojila ažurirane Utvrđene doprinose (NDC)**,¹³ uključujući plan smanjenja emisija stakleničkih plinova za 33,2% do 2030. godine te za gotovo 66%

7 https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2021/03/2021e03_Bosnia-Herzegovina.pdf

8 <https://www4.unfccc.int/sites/NDCStaging/pages/Party.aspx?party=BIH&prototype=1>

9 <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2020.580057/full>

10 <https://documents1.worldbank.org/curated/en/117281576515111584/pdf/Air-Quality-Management-in-Bosnia-and-Herzegovina.pdf>

11 <https://bosniaherzegovina.un.org/en/47601-economic-impact-assessment-covid-19-bih>

12 <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/intersectional-analysis-differential-impact-covid-19-crisis-and-inflation-women-bosnia-and-herzegovina>

13 <https://www4.unfccc.int/sites/NDCStaging/pages/Party.aspx?party=BIH>

do 2050. godine, u poređenju s nivoima iz 1990. godine, pri čemu su energetske i ugljično intenzivne industrije u središtu tranzicije zemlje prema ekonomiji s niskim udjelom ugljika. BiH je također potpisnica Sofijske deklaracije¹⁴, čime se obavezala da će raditi na postizanju cilja ugljične neutralnosti do 2050. godine.

S obzirom na visoku ovisnost o fosilnim gorivima i ambiciozne ciljeve smanjenja emisija stakleničkih plinova, **BiH se suočava s ozbiljnim rizikom od:** a) **neuspjeha u postizanju ciljeva** svog Utvrđenog doprinosa i provedbi mjera koje su potrebne ne samo za prijelaz na čistu energiju nego i za integraciju zemlje u EU, što bi nedvojbeno **rezultiralo većim zagađenjem zraka i povećanjem pritiska na ionako razvučene kapacitete zdravstvenog sistema** ili b) **suočavanja s daljnjim porastom siromaštva, nejednakosti i rodni razlika, padom BDP-a i jačom socioekonomskom krizom** zbog negativnog utjecaja niskougljične tranzicije na ekonomiju, ugljično intenzivne industrije te domaćinstva i zajednice koje o njima ovise.

Kako bi se ublažili ovi rizici, projekt „Aktivnost inkluzivne dekarbonizacije (IDA)“, koji financira Vlada Japana, a implementira UNDP BiH u partnerstvu s Ministarstvom vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO), postavio je **cilj poduzimanja inicijalnih koraka ka uvođenju mehanizma rodno odgovorne pravedne tranzicije, koji će osigurati da se prijelaz na niskougljičnu ekonomiju i provedba Utvrđenog doprinosa u BiH dogodi na pravičan i rodno odgovoran način, ne izostavljajući nikoga**. Također, projekt **traži i istražuje međupovezanosti između roda, siromaštva i održive energije i identificira važne elemente specifične za kontekst BiH**, koje bi trebalo razmotriti u tranziciji s fosilnih goriva na niskougljičnu ekonomiju kako bi se osiguralo da ova tranzicija ne pogoršava nejednakosti nego unapređuje ravnopravnost, posebno rodnu ravnopravnost.

To je dovelo do razvoja strateške osnove za pravednu tranziciju prema niskougljičnoj ekonomiji izradom **Plana za rodno odgovornu pravednu tranziciju za sve u BiH**, s fokusom na identificiranje i razvoj konkretnih akcija i dodjelu potrebnih sredstava za **ublažavanje negativnih i povećanje pozitivnih socioekonomskih učinaka** koje niskougljična tranzicija može imati na **ugljično intenzivne industrije, mala i srednja preduzeća, žene, mlade, marginalizirane i ranjive zajednice i kategorije te cjelokupno društvo u BiH**. Jedan od specifičnih ciljeva Plana je **identificirati ulazne tačke za proširenje pristupa izvorima obnovljive energije na siromašne i ruralne zajednice kako bi se smanjio jaz u pristupu energiji**, poboljšao kvalitet zraka, kao i povećalo vodstvo i ekonomske mogućnosti za žene i uhvatilo se u koštac s klimatskim promjenama. Plan je izrađen u bliskoj saradnji sa zainteresiranim stranama iz vladinog i privatnog sektora, pod vodstvom Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine (MVTEO). Dokument je izrađen na osnovu sljedećih aktivnosti:

- Analiza trenutne situacije i potražnje niskougljičnog tržišta u BiH,
- Analiza trenutnog socioekonomskog položaja žena i rodni aspekata procesa pravedne tranzicije,
- Analiza utjecaja utvrđenog doprinosa BiH na socioekonomski razvoj i identifikacija ranjivih industrija, malih i srednjih preduzeća, žena, mladih, marginaliziranih zajednica i ranjivih kategorija,
- Procjena političkog i regulatornog okvira i mapiranje relevantnih aktera i institucija u vezi s pravednom tranzicijom prema niskougljičnoj ekonomiji i ispunjenjem ciljeva utvrđenih doprinosa (NDC) Bosne i Hercegovine, i
- Konzultacije s 30 lokalnih zainteresiranih strana kroz sastanke Radne grupe i radionice, uz tehničku i savjetodavnu podršku domaćih i međunarodnih eksperata.

U poglavlju u nastavku predstavljeni su ključni nalazi i preporuke za integraciju mehanizma rodno odgovorne pravedne tranzicije u energetske tranziciju Bosne i Hercegovine koji će osigurati da se tranzicija odvija na pošten i pravedan način.

ANALIZA POSTOJEĆEG SOCIOEKONOMSKOG POLOŽAJA ŽENA I RODNI ASPEKTI PROCESA PRAVEDNE TRANZICIJE

Razni pokazatelji potvrđuju da rodna neravnopravnost u Bosni i Hercegovini i dalje postoji i da njen negativan učinak utječe na više dimenzija života. Vrijednost Indeksa humanog razvoja niža je za žene nego za muškarce (0,754 za žene u odnosu na 0,802 za muškarce)¹⁵, a Indeks rodno razvoja iznosi 0,94¹⁶, što ukazuje na značajan prostor za unapređenje u njegovu tri pokazatelja humanog razvoja (zdravlje, znanje i životni standard). U zakonodavnom smislu, Zakon o ravnopravnosti spolova BiH pruža adekvatan pravni okvir za stvaranje uvjeta za jednake mogućnosti žena i muškaraca, dok je nekoliko gender akcionih planova provedeno pod vodstvom Agencije za ravnopravnost spolova BiH i u bliskoj koordinaciji s entitetskim gender centrima. Financijski mehanizam za provedbu Gender akcionog plana (FIGAP) postao je operativan 2010. godine, kada je BiH također bila prva zemlja Zapadnog Balkana koja je usvojila Akcioni plan za provedbu Rezolucije 1325 Vijeća sigurnosti UN-a „Žene, mir i sigurnost“. Zakon o ravnopravnosti spolova izmijenjen je 2009. godine kako bi zadovoljio standarde EU i Vijeća Europe. Pored rodno specifičnih zakona, Zakon o zabrani diskriminacije po različitim osnovama na državnom nivou i zakoni o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba nude *de jure* okvir jednakih mogućnosti. Prema Izbornom zakonu na državnom nivou, kandidatske liste moraju sadržavati najmanje 40% žena. U julu 2015. godine Vijeće ministara usvojilo je Okvirnu strategiju za provedbu Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici za period 2015-2018. Unatoč dobrom zakonodavnom okviru, podaci pokazuju da je nasilje nad ženama i dalje sveprisutan problem u BiH. Prema istraživanju o nasilju nad ženama u BiH, koje je proveo OSCE, blizu polovine (48%) **žena je** od 15. godine života doživjelo neki oblik psihičkog, fizičkog ili seksualnog nasilja, uključujući nasilje od strane intimnog partnera, nasilje od strane osobe koja nije partner, uhođenje i seksualno uznemiravanje¹⁷.

Siromaštvo i nesigurni socioekonomski uvjeti još uvijek su snažno feminizirani u Bosni i Hercegovini, a rodna diskriminacija pri zapošljavanju i na tržištu rada predstavlja značajan izazov. Rodna nejednakost odražava se u stopama zaposlenosti, pri čemu je trenutno **učešće žena u radnoj snazi 37%, a muškaraca 63%**¹⁸. To je posebno slučaj kod žena na vrhuncu radne i reproduktivne dobi. U slučaju aktivne populacije žena koje imaju posao, vjerovatnije je da će se one suočiti s lošijim radnim uvjetima, nesigurnošću, diskriminacijom, rodnim jazom u plaćama, dok će ostale, vjerovatnije nego muškarci, biti potisnute u neformalni sektor.¹⁹ Nadalje, ekonomska nesigurnost direktno je povezana s ograničenim pristupom socijalnim i zdravstvenim uslugama, s obzirom na to da se pravo na zdravstveno osiguranje obično ostvaruje putem zapošljavanja ili prijave na biro za zapošljavanje, što nisu sve žene u poziciji ostvariti²⁰.

Siromaštvo je i dalje posebno zabrinjavajuće, posebno za žene i u ruralnim područjima koja općenito karakteriziraju manje mogućnosti zapošljavanja, slaba fizička infrastruktura i javne usluge, kao i ograničen pristup tržištima, poslovnom razvoju i finansijskim uslugama. Stope nezaposlenosti u

15 United Nations., 2021. *Human Development Index*. [online] Hdr.undp.org. Dostupno na: <<https://hdr.undp.org/data-center/>>.

16 United Nations., 2021. *Gender Development Index*. [online] Hdr.undp.org. Dostupno na: <<https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI>>.

17 OSCE, 2019. *OSCE-led survey on violence against women*. Well-being and safety of women. [online] Bosnia and Herzegovina: OSCE. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/5/423470_1.pdf>].

18 UNDP, 2021. *National Human Development Report 2020: Social Inclusion in Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/national-human-development-report-2020-social-inclusion-bosnia-and-herzegovina>

19 UNDP, 2021. *National Human Development Report 2020: Social Inclusion in Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/national-human-development-report-2020-social-inclusion-bosnia-and-herzegovina>

20 Ibidem

ruralnim područjima su znatne i mogu biti veće za 40% nego u glavnim urbanim centrima. Plaće su također niže za 25%, dok je procijenjeni BDP po glavi stanovnika manje od polovine niži od nivoa zabilježenog u urbanim sredinama²¹.

U Bosni i Hercegovini žene su u nepovoljnom položaju na svim platformama donošenja odluka, u političkoj zastupljenosti i javnom životu. Žena nema među predsjednicima stranaka, a tek ih je malo na drugim čelnim pozicijama. Iako je Izborni zakon BiH dva puta usklađivan sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, žene su i dalje podzastupljene u svim vladama. Posljednji lokalni izbori, održani 2020. godine, rezultirali su izborom samo 5 gradonačelnica uprkos značajnom aktivizmu na lokalnom nivou koji su predvodile liderke. Na Općim izborima 2022. godine izabrano je ukupno 518 dužnosnika, od čega 142 žene. Samo 7 žena od ukupno 42 zastupnika izabrano je u Zastupnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Manje od trećine žena izabrano je u Zastupnički dom Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine (27 žena, ukupno 98 zastupnika). Na mjesto predsjednika i dva potpredsjednika RS-a izabrana su tri muškarca. U Narodnu skupštinu Republike Srpske izabrana su 83 poslanika (16 žena). U kantonalne skupštine izabrana je 91 žena od ukupno 289 zastupnika. Ne postoji sistematsko promoviranje rodne ravnopravnosti u državnoj službi, a zastupljenost žena u najvišem rukovodstvu varira od svega 19% u entitetu Republika Srpska do 41% u državnim institucijama.

Općenito, dugotrajni i sveprisutni rodni stereotipi dodatno potiču ove oblike isključenosti²² i nastavljaju štetiti političkim kandidatkinjama. Napredak tehnologije omogućio je ženama u BiH značajan pristup znanju, razmjeni informacija i umrežavanju. Međutim, također je osigurao nove kanale za rodno zasnovano nasilje nad ženama i djevojčicama u alarmantnoj mjeri, istovremeno stvarajući nove oblike ušutkavanja i uznemiravanja žena aktivnih u javnom životu i ostavljajući mali prostor za odgovornost. Svi ovi faktori zajedno ometaju desetljeća emancipatorskog rada, potiskujući žene u privatnu sferu, ograničavajući njihove težnje, dok zbog ih nedostatak djelotvornih i financijski pristupačnih javnih usluga opterećuje neplaćenim radom u ekonomiji brige²³.

Inkluzivna i rodno odgovorna otpornost na šokove i krize ključna je za BiH i njenu sposobnost da se oporavi od nedaća, a da pritom nikoga ne izostavi. Od produžene političke nestabilnosti do pandemije bolesti COVID-19, inflacije, prehrambene nesigurnosti, siromaštva i klimatskih promjena, zemlja je bila izložena potresnoj krizi koja je nesrazmjerno utjecala na žene i djevojčice, dok ih je sistematski isključivala iz procesa donošenja odluka povezanih s oporavkom i otpornošću. Žene u BiH posebno su pogođene višedimenzionalnim utjecajem pandemije bolesti COVID-19, što pokazuje Intersekcionalna analiza različitog utjecaja krize COVID-19 i inflacije na žene u Bosni i Hercegovini. Ekonomski poremećaj bio je jedna od najtežih posljedica pandemije koja je pogoršala financijsku situaciju u 52% domaćinstava i žene su podnijele disproporcionalno veći danak, što je dodatno eskaliralo u 2022. godini²⁴. Podaci pokazuju da je 55,5% žena doživjelo pogoršanu financijsku situaciju u poređenju s 44,9% muškaraca. Osim toga, sektori s najvišim stopama zaposlenosti žena doživjeli su najveće gubitke radnih mjesta²⁵. Također, u pogledu pristupa javnim uslugama, žene su posebno pogođene smanjenim pristupom uslugama zdravstvene zaštite, što se negativno odrazilo na preventivnu zaštitu zdravlja i uživanje reproduktivnih prava. Što se tiče rodnih uloga i podjele rada, značajan udio žena doživio je štetan pad i povratak tradicionalizmu, budući da su postale preopterećene povećanom ekonomskom

21 <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/projects/eu4agri-%E2%80%93-modernizing-agri-food-sector-bosnia-and-herzegovina-thriving-rural-areas>

22 Ibidem

23 UNDP, 2020. *Social Inclusion in Bosnia and Herzegovina*. National Human Development Report. [online] Dostupno na: <<https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/national-human-development-report-2020-social-inclusion-bosnia-and-herzegovina#:~:text=In%202007%2C%20UNDP%20produced%20a,the%20end%20of%20the%20conflict>>.

24 UNDP and UNICEF, 2022. *Social Impact Assessment Study*. Third Household Survey. [online] Dostupno na: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-06/SIA%20III_ENG.pdf>.

25 Ibidem

ovisnošću i radom u ekonomiji brige. 75% žena izjavilo je da moraju posvetiti više vremena svojoj djeci, dok je 63,3% provelo **značajno** više vremena obavljajući kućne poslove u odnosu na prošlu godinu²⁶. Pandemijski poremećaji, zajedno s povećanjem socioekonomskih faktora rizika, korelirali su s višim stopama rodno zasnovanog nasilja, višim nivoom ekonomske ovisnosti o partneru i oslabljenom sposobnošću pristupa mehanizmima upućivanja i socijalnoj i institucionalnoj podršci²⁷.

Ovaj domino efekt uzrokovan pandemijom bolesti COVID-19 i inflacijom još je dublji ako uzmemo u obzir kako je rod u interakciji s višestrukim i intersekcijским oblicima deprivacije, nepovoljnog položaja i diskriminacije. Iz tog razloga ključno je razmotriti povećane i kombinirane oblike isključenosti i nejednakosti koje doživljavaju mlade Romkinje u ruralnim sredinama, samohrani roditelji, žene s invaliditetom ili žene koje žive ispod granice siromaštva. Posebno su pogođene žene u ruralnim područjima od kojih 79% navodi lošiju ili znatno goru financijsku situaciju. Četvrtina svih žena s dohotkom ispod 900 KM morala je posuditi novac za podmirenje osnovnih životnih potreba, dok se taj udio povećava do 39% siromašnih i 35% samohranih majki. 24% svih žena pribjegava smanjenom unosu hrane, u poređenju s 15% muškaraca, pri čemu brojke dramatično rastu za siromašne žene (55%) i žene s invaliditetom (40%), samohrane majke (38%), interno raseljene žene (38%). Samo usvajanjem intersekcijskog pristupa moći će se smatrati da su sve žene osnažene, da se čuje svaki glas, da se marginalizacija ne pojačava i da niko nije izostavljen.

Energetski sektor je pod utjecajem niza trajnih rodni nejednakosti, kao što su rodni jazovi u pristupu energiji, rodni jazovi na energetskom tržištu rada, rodni jazovi u obrazovanju vezanom za energiju, rodni jazovi u donošenju odluka. Žene u BiH su također disproportionalno isključene iz kontrole i pristupa okolišnim resursima i iz sudjelovanja u donošenju odluka u oblasti energetike i okoliša. Također je manje vjerovatno da su žene na pozicijama odlučivanja u energetskom sektoru. Odsutnost žena u planiranju energetske politike i strategije smanjuje vjerovatnoću da će se interesi i potrebe žena uzeti u obzir.

Povećanje uključenosti žena u oblast energetike ima potencijal za poticanje održivog ekonomskog rasta. Ali, žene su često zaposlene na niskokvalificiranim i netehničkim poslovima u energetskom sektoru. Manje žena nego muškaraca ide na STEM studije. Rodni stereotipi također obeshrabruju sudjelovanje žena na energetskom tržištu rada. Kako je cilj BiH tranzicija prema okolišno prihvatljivim ekonomskim sistemima²⁸, žene u zemlji riskiraju da budu izostavljene iz sudjelovanja u procesu, a samim tim i iz uživanja njegovih prednosti. Budući da su izostavljene iz potpunog i smislenog sudjelovanja u osmišljavanju, provedbi i pristupu politikama povezanim s održivim upravljanjem prirodnim resursima i novim oblicima ekonomskog rasta s niskim udjelom ugljika, žene mogu postati ne samo dodatno ekonomski marginalizirane, već i dodatno pogođene posljedicama degradacije okoliša i neodrživih praksi. Također, neuspjeh u unapređenju **žena na vodeće položaje**, pružanju konkretnih prilika za poduzetnice u energetskim sektorima i integraciji rodne prizme u aktivnosti ublažavanja klimatskih promjena i otpornosti ne samo da će potkopati djelotvornost odgovora na klimatske promjene i zaštite okoliša, nego će imati i štetne učinke na ishode razvoja. Stoga je uklanjanje rodni jazova u partnerstvu s gender mehanizmima i ženskim organizacijama u provedbi ovih ciljnih aktivnosti od ključne važnosti.

Proces pravedne tranzicije mora se provoditi imajući na umu da energetska politika nije rodno neutralna. Postizanje rodne ravnopravnosti u oblasti energetike može se povezati s ljudskim pravima i društvenim, okolišnim i ekonomskim razvojem. Iz perspektive roda i ljudskih prava, žene i muškarci imaju različite energetske potrebe. Kao što se može vidjeti iz gore prikazanih statističkih podataka, zbog tradicionalnih društvenih normi u Bosni i

26 Ibidem

27 Bosnia and Herzegovina. 2020. *Violence increased during the coronavirus pandemic, women and girls need psychological support*. [online] Dostupno na: <<https://bosniaherzegovina.un.org/en/51777-violence-increased-during-coronavirus-pandemic-women-and-girls-need-psychological-support>>

28 UNDP, 2021. Programski dokument za Bosnu i Hercegovinu. [online] UNDP.

Hercegovini, žene još uvijek provode više vremena od muškaraca obavljajući neplaćene kućne poslove. To znači da u stvarnosti žene provode više vremena kod kuće i više od muškaraca ovise o grijanju i kvalitetu zraka u zatvorenom prostoru. Iz istog razloga, žene su ovisnije o energiji za korištenje kućnih uređaja i više su pogođene lošim stambenim uvjetima, uključujući loše izolirani prostor i neadekvatne uređaje za grijanje.

Također, trendovi dostupnosti i priuštivosti energije različito utječu na žene i muškarce, pri čemu je više žena nego muškaraca izloženo energetsom siromaštvu. S druge strane, kao što se može vidjeti iz Intersekcione analize, različite kategorije žena u BiH, kao što su starije žene, Romkinje, žene s invaliditetom, manjinske povratnice, samohrane majke i žene koje žive u kolektivnim centrima, suočavaju se s još većim rizikom od energetskog siromaštva.

Na kraju, podaci pokazuju da su žene sklonije biti održiviji potrošači od muškaraca budući da: osjećaju veću zabrinutost zbog svog ekološkog otiska, vjerovatnije je da će kupovati eko proizvode, revnosnije su korisnice javnog prijevoza i pridaju veću važnost energetske efikasnom prijevozu, spremnije su promijeniti svoje ponašanje kako bi postigle pozitivne društvene promjene, uključujući energetske efikasnost. Stoga, iako žene imaju rodno specifične ranjivosti, one također imaju jedinstvenu snagu i vještine suočavanja, veze u susjedstvu i mreže. Stoga bi se žene i lokalne organizacije i organizacije civilnog društva koje vode žene trebale koristiti kao agensi promjena, oni koji ih rano usvajaju i zagovaraju transformacijske promjene. Pozitivan primjer je Koalicija za rod i klimu, koja je nastala pod vodstvom UNDP-a u okviru pokreta Generacija za ravnopravnost, u partnerstvu s Agencijom za ravnopravnost spolova BiH i UN Women. Koalicija mobilizira, podržava i gradi kapacitete širokog spektra aktera koji rade na intersekciji rodne ravnopravnosti i brige za okoliš, uključujući ženske organizacije na lokalnom nivou. Također razvija alate i podatke za izradu rodno osjetljivih politika u oblasti ublažavanja klimatskih promjena, prilagodbe i smanjenja rizika od katastrofa. Ova inicijativa tačno odgovara UNDP-ovim sveobuhvatnim obavezama povećanja ženskog upravljanja okolišem i vodstva na svim nivoima i poticanja provedbe boljih podataka i analiza te obaveza postizanja rodne ravnopravnosti u kreiranju klimatske politike.

ANALIZA UTJECAJA UTVRĐENOG DOPRINOSA NA SOCIOEKONOMSKI RAZVOJ I IDENTIFIKACIJA RANJIVIH GRANA INDUSTRIJE, MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA, ŽENA, MLADIH, MARGINALIZIRANIH ZAJEDNICA I RANJIVIH KATEGORIJA

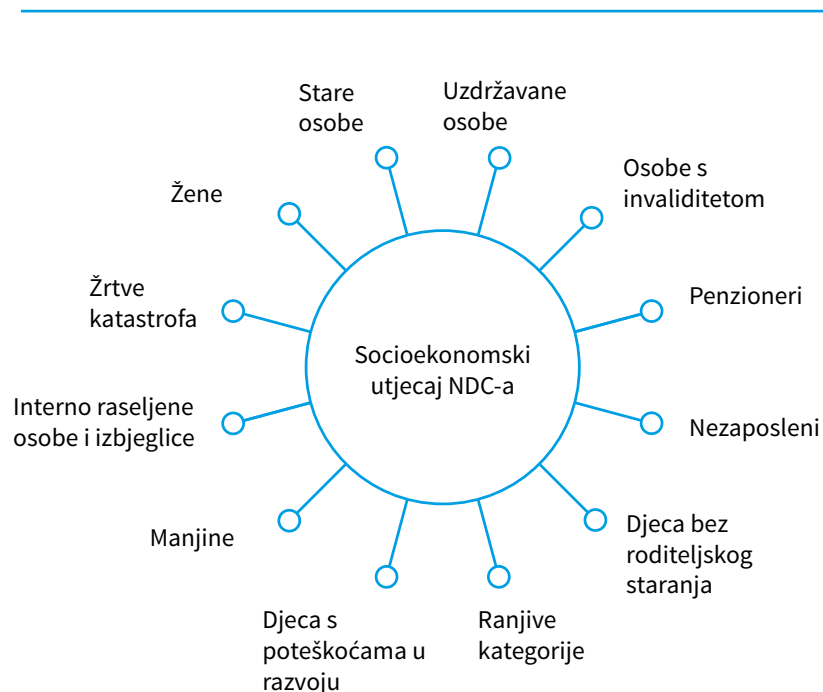
Mapa ranjivih kategorija

Najranjivije kategorije stanovništva u ciljnim ugljično intenzivnim regijama, zajedno s onima koji su zaposleni (i potencijalno otpušteni) u ugljično intenzivnim industrijama u BiH su: žene i posebno ranjive kategorije žena (posebno samohrani roditelji, Romkinje, žene s invaliditetom, povratnice iz manjinskih etničkih zajednica), siromašne i relativno siromašne osobe, stare i hronično bolesne osobe, osobe i djeca s invaliditetom, nezaposlene osobe, djeca bez roditeljskog staranja, Romi, interno raseljene osobe, osobe koje žive u kolektivnom smještaju i izbjeglice, pripadnici/pripadnice etničke manjine u mjestu povratka nakon rata, žrtve katastrofa i druge kategorije stanovništva u stanju potrebe socijalne zaštite. U ovom poglavlju je dat pregled utjecaja Utvrđenog doprinosa BiH i dekarbonizacije na ranjive kategorije. Ipak, među ovim mapiranim kategorijama, ovo poglavlje je dalje fokusirano na one s više podataka i informacija dostupnih za analizu.

Utjecaj Utvrđenog doprinosa BiH na ranjive kategorije

Mapom puta i Akcionim planom za provedbu Utvrđenog doprinosa BiH u periodu 2020-2030. definiran je niz potrebnih aktivnosti i ulaganja do 2030. godine kako bi se postiglo smanjenje emisija definirano u revidiranom Utvrđenom doprinosu BiH do 2030. godine.

U Tabeli 1. u nastavku dat je pregled sektora, mjera po sektorima, potencijalnih troškova ulaganja i izvora potrebnih za ostvarivanje ciljeva iz Utvrđenog doprinosa zemlje. Iako su mjere predviđene Utvrđenim doprinosom koje se smatraju pozitivnim i/ili progresivnim za postizanje ciljeva zemlje u pogledu klimatskih promjena, važno je napomenuti da svaka od ovih mjera možda neće imati pozitivan efekt niti će pridonijeti

Slika 1:
 Mapa ranjivih kategorija

rodno odgovornoj pravednoj tranziciji. Naprotiv, s fokusom na ranjive kategorije, neke od mjera mogu kratkoročno i srednjoročno pogoršati položaj ranjivih kategorija.

Kako bi se prikazao efekt ovih mjera, u Tabeli 1. također je data procjena distribucijskog učinka ovih predloženih mjera na ranjive kategorije, budući da je važno imati na umu da sve ranjive kategorije ne mogu ili neće imati koristi od iste mjere u isto vrijeme.

U ocjeni distribucijskog efekta predloženih mjera na ranjive kategorije upotrijebili smo sljedeći kod u boji kako bismo prikazali da li će ove mjere generirati pozitivan/progresivan, neutralan ili negativan/regresivan efekt na te kategorije.

	Amber	Regresivni distribucijski učinak – ranjive kategorije su pogođene više nego druge kategorije
	Siva	Neutralni distribucijski učinak – ranjive kategorije su podjednako pogođene kao i druge kategorije i/ili distribucijski učinak će ovisiti o položaju koji će ranjive kategorije dobiti unutar određene mjere
	Zelena	Progresivni distribucijski učinak – učinak na ranjive kategorije bi mogao biti pozitivan

Sektor	MJERE	Distribucijski učinak na ranjive kategorije	NADLEŽNA INSTITUCIJA	€	IZVOR FINANCIRANJA
ELEKTRIČNA ENERGIJA	Poboljšanje efikasnosti proizvodnje energije iz termoelektrana na uglj (kroz zamjenske/nove termoelektrane)		Ministarstvo energetike i rudarstva RS, Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije,	4,3 milijarde	Međunarodni grantovi za pripremu, vlastita sredstva fizičkih i pravnih osoba, zajmovi, Fond za zaštitu okoliša Federacije Bosne i Hercegovine, Fond za zaštitu životne sredine i energetska efikasnost RS
	Izgradnja vjetroelektrana		Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS, Federalno ministarstvo okoliša i turizma,		
	Izgradnja solarnih elektrana		javna i privatna preduzeća, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH		
	Izgradnja kogeneracijskih postrojenja na biomasu				
	Izgradnja malih hidroelektrana				
	Izgradnja velikih hidroelektrana				
	Ulaganje u prijenosnu i distribucijsku mrežu				
DALJINSKO GRIJANJE	Ugradnja kumulativnih i individualnih mjerila potrošnje toplotne energije u svim objektima priključenim na sistem daljinskog grijanja		Ministarstvo energetike i rudarstva RS, Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije i nadležno odjeljenje u Vladi Brčko distrikta, kantonalne, gradske i općinske vlasti, javna komunalna preduzeća Toplane	400 miliona	Zajmovi, javni budžeti, javna komunalna preduzeća Toplane, Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH, Fond za zaštitu životne sredine i energetska efikasnost RS, EU fondovi, korisnici sistema daljinskog grijanja
	Uvođenje obnovljivih izvora energije u postojeći sistem daljinskog grijanja				
	Rekonstrukcija i modernizacija mreže daljinskog grijanja i toplinskih podstanica				
GRAĐEVINARSTVO	Završetak izgradnje stambenih zgrada		Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS, Federalno ministarstvo okoliša i turizma i nadležno odjeljenje u Vladi BD, Fond za zaštitu okoliša Federacije Bosne i Hercegovine, Fond za zaštitu životne sredine i energetska efikasnost RS	2,1 milijarda	Vlasnici zgrada, zajmovi, javni budžeti, Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH, Fond za zaštitu životne sredine i energetska efikasnost RS, EU fondovi
	Renoviranje zgrada – stambenih				
	Obnova javnih i komercijalnih zgrada				
	Primjena solarnih toplinskih sistema				
	Primjena toplinskih pumpi				

Sektor	MJERE	Distribucijski učinak na ranjive kategorije	NADLEŽNA INSTITUCIJA	€	IZVOR FINANCIRANJA
TRANSPORT	Povećanje udjela željezničkog prijevoza			1,22 milijarde	Razvojni krediti, vlastita sredstva preduzeća, javni budžeti, privatni investitori, Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH, Fond za zaštitu životne sredine i energetska efikasnost RS, vlasnici vozila
	Povećanje udjela i modernizacija javnog prijevoza		Ministarstvo komunikacija i prometa BiH, Ministarstvo saobraćaja i veza RS, Federalno ministarstvo prometa i komunikacija, Vlada BD, JP Željeznice FBiH, JP Željeznice RS		
	Povećanje udjela ekološki prihvatljivih vozila uz izgradnju potrebne infrastrukture (za električna vozila, biciklističke staze i dr.)				
POLJOPRIVREDA	Promjene u ishrani stoke			105 miliona	Namjenska budžetska sredstva, EU fondovi, poticaji u okviru mjera ruralnog razvoja
	Poboljšanje sistema skladištenja gnojiva		Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, kantonalna ministarstva nadležna za poljoprivredu i Odjel za poljoprivredu u Vladi Brčko distrikta, uz koordinaciju		
	Korištenje gnojiva i otpada iz biomase u anaerobnoj razgradnji i proizvodnji bioplina				
	Izgradnja hidrotehničkih objekata za zaštitu od prirodnih katastrofa				
	Primjena mineralnih gnojiva presvučenih polimerima				
	Uvođenje novih vrsta, sorti i pasmina u poljoprivrednu proizvodnju		Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Uprava Bosne i Hercegovine za zaštitu zdravlja bilja i Ured za veterinarstvo Bosne i Hercegovine		
	Unapređenje zdravlja i dobrobiti životinja				
Korištenje prirodnih potencijala mikroorganizama u održivoj poljoprivrednoj proizvodnji					

Sektor	MJERE	Distribucijski učinak na ranjive kategorije	NADLEŽNA INSTITUCIJA	€	IZVOR FINANCIRANJA
OTPAD	Sprečavanje/minimiziranje stvaranja otpada i smanjenje količine proizvedenog čvrstog otpada		Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Federalno ministarstvo prostornog uređenja, Odjeljenje za zaštitu okoliša BD, Fond za zaštitu okoliša Federacije Bosne i Hercegovine, Fond za zaštitu životne sredine i energetska efikasnost RS, općinska komunalna preduzeća, jedinice lokalne samouprave	172 miliona	Javni budžeti, međunarodni razvojni krediti, privatni investitori, komunalna preduzeća
	Povećanje količine odvojeno prikupljenog/razvrstanog čvrstog otpada i recikliranje za daljnju ponovnu upotrebu				
	Osiguranje sistema tretmana otpada uz prikupljanje i korištenje odlagališnog plina				
	Smanjenje količine odloženog biorazgradivog otpada, proizvodnja bioplina i komposta				

Sektor	MJERE	Distribucijski učinak na ranjive kategorije	NADLEŽNA INSTITUCIJA	€	IZVOR FINANCIRANJA
ŠUMARSTVO	Detaljno mapiranje inventure šuma				
	Istraživanja selekcije vrsta i podizanja novih šuma na temelju modeliranih klimatskih promjena				
	Uspostavljena područja za praćenje u osjetljivim ekotipovima				
	Edukacija zaposlenih u šumarstvu, podizanje svijesti građana o važnosti šuma i osjetljivosti na klimatske promjene				
	Zakoni i podzakonski akti prilagođeni efektu klimatskih promjena		Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, javna i privatna preduzeća za gospodarenje šumama, naučno-istraživački zavodi, javni i privatni TV i radio servisi		
	Unapređenje sistema zaštite šuma od požara				
	Pošumljavanje golih, izdanačkih i degradiranih šuma				
	Podizanje nasada brzorastućih vrsta				
	Pošumljavanje područja zahvaćenih erozijom				
	Zakoni i podzakonski akti prilagođeni efektu klimatskih promjena u cilju poboljšanja „adaptivnih sistema uzgoja i uređenja šuma“				
	Određivanje zaštićenih područja (100 ha/god.) kako bi se povećala površina „adaptivnih šumskih ekosistema“				

60,3 miliona

Međunarodni kreditori (npr. Svjetska banka), Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, javna preduzeća i privatni poduzetnici

Sektor	MJERE	Distribucijski učinak na ranjive kategorije	NADLEŽNA INSTITUCIJA	€	IZVOR FINANCIRANJA
MULTIDISCIPLINARNI SRKTOR	Izrada plana za postepeno smanjenje upotrebe hidrofluorouglijika (HFC).		MVTEO Bosne i Hercegovine u saradnji s Federalnim ministarstvom okoliša i turizma, Ministarstvom za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS i nadležnim odjeljenjem u Vladi Brčko distrikta BiH	4,8 miliona	Multilateralni fond za provedbu Montrealskog protokola, Zeleni klimatski fond (GCF), Kigali program efikasnosti hlađenja (K-CEP), bilateralni programi u oblasti klimatskih promjena (SIDA, GIZ itd.)
	Kontrola potrošnje HFC supstanci i provedba postupka postepenog smanjenja potrošnje HFC supstanci uz korištenje međunarodnih grantova i donatorskih sredstava				
	Popis i vođenje registra HFC supstanci				
	Energetska efikasnost u sektoru hlađenja				

Tabela 1: Pregled mjera iz Utvrđenog doprinosa BiH po sektorima i njihov utjecaj na ranjive kategorije **Predviđanje potencijalnih socioekonomskih utjecaja Utvrđenog doprinosa BiH**

Predviđanje potencijalnih socioekonomskih utjecaja Utvrđenog doprinosa BiH

Uključivanjem principa i/ili mehanizama pravedne tranzicije u utvrđene doprinose i LTS (strategije tranzicije na niskougljičnu ekonomiju), zemlje mogu proširiti opseg diskursa o pravednoj tranziciji na onaj koji se bavi utjecajima među sektorima i akterima te se udaljava od jednostavnog prepoznavanja i sudjelovanja aktera i ranjivih kategorija prema osnaživanju njihovih uloga i reformama postojećih sistema koji potkopavaju klimu i društvenu ravnopravnost. Postojeći utvrđeni doprinosi zemlje i/ili LTS politike, transparentnost i finansijski okviri, koordinacijske platforme i podaci/procjene mogu se koristiti kao ulazne tačke za integraciju ključnih sastavnih elemenata pravedne tranzicije.²⁹

Klimatske promjene i politički odgovori potrebni za borbu protiv njih postavljaju nove izazove za društvenu pravdu, ljudska prava, rodnu ravnopravnost, radna mjesta i egzistenciju koji se moraju rješavati na svim nivoima ekonomije i društva. Do danas je bio ograničen fokus na određene aktere (tj. radnike u industrijama u kojima dominiraju muškarci) i na uzak raspon utjecaja u određenim sektorima (tj. energetika). Iskustvo pokazuje da postizanje pravedne tranzicije uz borbu protiv klimatskih promjena ima daleko šire sistematske implikacije za potrošače, poslodavce, žene i zajednice te stoga zahtijeva ekonomsku transformaciju u svim sektorima i industrijama. Iako je energija glavna komponenta ove promjene, ograničeni fokus na energetske tranzicije može ovjekovječiti postojeće ranjivosti, stvoriti direktne i nenamjerne negativne utjecaje na žene i previdjeti pitanja sistematskih nejednakosti dok dodatno politizira agendu. U sektoru energije iz obnovljivih izvora, naprimjer, žene možda neće automatski biti dio novih visokotehnoloških lanaca vrijednosti osim ako se ne osiguraju namjerni politički poticaji i mjere podrške kapacitetima koje su usmjerene na žene. Bosna i Hercegovina stoga mora

29 https://climatepromise.undp.org/sites/default/files/research_report_document/Just%20Transition%20Issue%20Brief_0.pdf

razmotriti rodne utjecaje zelene tranzicije i osigurati da žene imaju koristi kada se ekonomije preusmjere na modele održive proizvodnje, pružajući priliku za poboljšanje njihove egzistencije i povećanje njihove vodeće uloge.³⁰ Na kraju, moraju se uspostaviti mehanizmi za uključivanje ranjivih kategorija ljudi u diskusije i procese donošenja odluka, kao i omogućiti im da oblikuju ishode procesa pravedne tranzicije.

Tabela 2 u nastavku daje pregled socioekonomskih faktora i mjera ublažavanja za sve identificirane ranjive kategorije. Informacije predstavljene u tabeli trebale bi se koristiti u izradi budućih politika na kojima će se graditi proces pravedne tranzicije.

	FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
ŽENE	Ekonomski rast i razvoj	Žene u BiH još uvijek se suočavaju s brojnim izazovima i preprekama u postizanju pune ravnopravnosti u svim oblastima života. Bosna i Hercegovina je još uvijek pod negativnim utjecajem tradicionalnih društvenih normi. Njihove aktivnosti i egzistencija također su ozbiljno pogođeni klimatskim promjenama i prirodnim katastrofama u posljednjem desetljeću.	<p>Podići svijest i znanje o korijenskim uzrocima rodne nejednakosti i negativnim posljedicama rodne stereotipa i diskriminacije. Prepoznati prednosti i dodatnu vrijednost rodno odgovornog pristupa koji, između ostalih ciljeva, uključuje povećanje BDP-a.</p> <p>Proširiti prostor za urbane i ruralne organizacije civilnog društva i mreže koje vode žene kako bi se unaprijedilo vodstvo i sudjelovanje žena u pravednoj tranziciji i povećali kapaciteti za feminističku zelenu kolektivnu akciju kroz rad s organizacijama i ekspertima za rodnu ravnopravnost kako bi poticali njihov rast i održivost.</p>

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
<p>Dohodovna jednakost</p>	<p>Bez obzira na dobar zakonodavni okvir (Zakon o ravnopravnosti spolova koji garantira jednak pristup ekonomskim resursima, Zakon o zabrani diskriminacije i zakoni o radu s konkretnim odredbama koje promoviraju rodnu ravnopravnost, garantiraju jednaku zastupljenost muškaraca i žena, zabranjuju diskriminaciju zaposlenih i osoba koje traže posao na osnovu spola, bračnog stanja, porodičnih obaveza i trudnoće), postoje postojeane rodne prepreke koje sprečavaju puno sudjelovanje žena u ekonomiji. Žene imaju manje mogućnosti zapošljavanja, posebno u formalnoj ekonomiji i dobro plaćenim zanimanjima. Najnovije statistike ukazuju na 26 postotnu razliku u sudjelovanju žena i muškaraca u radnoj snazi. Dvije od tri neaktivne osobe su žene, dok je 62% žena neaktivno. Postoje visoki nivoi rodne segregacije zanimanja, rodni jaz u plaćama i stakleni strop. Također, ženama je mnogo teže pronaći posao, one su prezastupljene u neformalnom sektoru i vjerovatnije rade pod nesigurnim uvjetima, kao što su dugo radno vrijeme, male plaće koje kasne i strah od gubitka posla. Žene su također nedovoljno zastupljene u poduzetništvu i na vodećim pozicijama u privatnom sektoru.</p>	<p>Osigurati sudjelovanje žena u procesima donošenja odluka i osmisliti rodno odgovorne mjere zapošljavanja, uključujući afirmativne mjere, unutar ciljnih regija. Uključiti potencijalni utjecaj gubitka radnih mjesta na tržište zapošljavanja i za žene stvoriti jednake prilike za pristup financiranju, kao i novim, zelenim poslovima u ciljnim regijama. Senzibilizirati i dekonstruirati rodne stereotipe od najranije dobi u školi i javnom prostoru.</p> <p>Trebalo bi poduzeti privremene posebne mjere za podršku kompanijama i projektima koje vode žene i u vlasništvu su žena, a koje ženama, posebno iz manje razvijenih područja, pružaju mogućnosti za zeleno zapošljavanje i stvaranje dohotka.</p> <p>Trebalo bi iskoristiti partnerstva s privatnim sektorom u obostranu korist kako bi se njegovali svrhoviti poslovni modeli i ojačala rodna i zelena povezanost.</p> <p>Žene koje su već aktivne na tržištu rada mogle bi se osnažiti provođenjem postojećeg zakonodavstva i uvođenjem standarda, kao što je UNDP-ov Pečat rodne ravnopravnosti za javna i privatna preduzeća, kako bi preduzeća transformirala kulturu i prakse integriranjem roda u svaki aspekt njihovih programa i poslovanja, povećanjem udjela žena na vodećim pozicijama i uklanjanjem rodnog jaza u plaćama.</p>

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
<p data-bbox="327 608 512 635">Ekonomija brige</p>	<p data-bbox="557 395 1193 612">Nezaposlenost i siromaštvo u većoj mjeri pogađaju žene u Bosni i Hercegovini i u ciljnim regijama uglja. Podaci dobiveni putem UNDP-ove Intersekcione analize³¹ pokazuju da su socioekonomska prava žena u zemlji ugrožena zbog kombiniranog utjecaja pandemije i inflacije, što prijeti poništiti desetljeća emancipacije i teško izbornih razvojnih dostignuća.</p> <p data-bbox="557 635 1193 852">Uloga žena u rudarskim regijama uglavnom je povezana s radom u domaćinstvu i neplaćenim radom. Još uvijek postoji pretjerano oslanjanje na žene u ekonomiji brige zbog tradicionalnih društvenih normi koje ovaj rad tretiraju kao neplaćenu i duboko rodno zasnovanu obavezu. Stoga su loš kvalitet i niska priuštivost socijalnih usluga među ključnim izazovima.</p>	<p data-bbox="1236 387 1874 507">Situacija zahtijeva da povratimo izgubljenu rodnu dividendu i ubrzamo napredak zalaganjem za održivije, inkluzivnije i rodno odgovorne socioekonomske sisteme i procese pravedne tranzicije.</p> <p data-bbox="1236 529 1874 649">Uvesti finansijski pristupačne i dostupne socijalne usluge, uključujući mreže brige o djeci, dnevne centre i centre za privremenu njegu starijih osoba, osoba i djece s invaliditetom radi predaha uobičajenih njegovatelja.</p> <p data-bbox="1236 671 1874 863">Osigurati sudjelovanje žena u procesima donošenja odluka i osmisliti rodno osjetljive mjere zapošljavanja unutar ciljnih regija. Uključiti potencijalni utjecaj gubitka radnih mjesta na tržište zapošljavanja i za žene i muškarce stvoriti jednake mogućnosti za pristup novim, zelenim poslovima u ciljnim regijama.</p>

31 <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/intersectional-analysis-differential-impact-covid-19-crisis-and-inflation-women-bosnia-and-herzegovina>

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
<p>Faktori javnih politika i upravljanja</p>	<p>Klimatskim i okolišnim politikama nisu definirane rodno osjetljive političke mjere koje bi osigurale veću zastupljenost žena u procesima donošenja odluka i upravljanja resursima. Postojeće energetske politike u BiH (uglavnom definirane Energetskom strategijom) su u potpunosti rodno slijepa i ne spominju rod ni u prvom niti u revidiranom Utvrđenom doprinosu koji su dostavljeni. Strategije na državnom i lokalnom nivou propustile su priliku da žene učine agencijama promjena i da ne uvijekovječe iste nejednake strukture moći.</p>	<p>Sazvati političke dijaloge na visokom nivou za povezivanje i poticanje angažmana među kreatorima politika, drugim relevantnim akterima i ženskim OCD i pokretima na lokalnom nivou kako bi definirali zahtjevi zelene ekonomije i zagovarali uključivanje nalaza u državne, entitetske, općinske i lokalne planove i budžetske alokacije.</p> <p>Osigurati izradu rodno odgovorne zelene politike i regulatornih okvira koji doprinose reformama i promjenama sistema. Također, potrebno je poboljšati kapacitete institucija kroz tehničku pomoć u izradi i provedbi zelene rodno odgovorne politike, uvođenjem rodno odgovornih javnih finansijskih shema za podršku zelenom zapošljavanju i otvaranju radnih mjesta, razvoju vještina, konkurentnosti malih i srednjih preduzeća, poduzetništvu, ruralnom razvoju i poljoprivredi.</p> <p>Provesti Gender akcioni plan u svim ugljično intenzivnim regijama. Uvesti rodna pitanja, mjere, ciljeve i pokazatelje u energetske politike i Utvrđeni doprinos zemlje.</p>

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
<p data-bbox="327 852 455 911">Ekonomski trendovi</p>	<p data-bbox="557 836 1193 927">Povećanje inflacije smanjuje kupovnu moći žena. Osim toga, porast kamatnih stopa može ugroziti kreditno izložene osobe.</p>	<p data-bbox="1236 389 1874 671">Uključiti rodni pristup ekonomiji uvodeći ekonomiju brige u ekonomske rasprave i podižući svijest o tome da je ekonomija brige ekonomija. Stoga se o niskom sudjelovanju žena na tržištu rada ne može govoriti bez da se uzmu u obzir sistemi socijalnog sektora, poput socijalne zaštite i socijalnih usluga. Stoga je važno osigurati da nema razdvajanja između ekonomskih i društvenih rasprava kada se raspravlja o procesima pravedne tranzicije.</p> <p data-bbox="1236 692 1874 751">Promovirati izvanmrežna energetska rješenja i priznati poslove brige i njege kao zeleni rad.</p> <p data-bbox="1236 772 1874 863">Podržati ženske organizacije civilnog društva, posebno na lokalnom nivou, uvođenjem mjera „pozitivne diskriminacije“ u konkurse za dodjelu grantova.</p> <p data-bbox="1236 884 1874 1230">Socijalno preduzeće daje značajan poticaj još jednom velikom trendu s vrlo visokim potencijalom revitalizacije globalne ekonomije: zelenim start-up preduzećima. Stoga se preporučuje jačanje zelenih start-up preduzeća, modela socijalnog poduzetništva i zadruga zbog njihovog potencijala da ekonomski osnaže žene, posebno one koje žive u ruralnim područjima i dolaze iz ranjivih kategorija. Takvi modeli također mogu značajno doprinijeti održivom razvoju radeći na kombinaciji socijalnih, okolišnih i poslovnih ciljeva i donoseći različite prednosti svojim zajednicama.</p> <p data-bbox="1236 1251 1874 1374">izraditi mjere i metodologije za prikupljanje i izvještavanje o podacima koji se odnose na takve modele i dati inspirativnim poduzetnicima priznanje i podršku koju zaslužuju kako bi povećali svoj učinak.</p>

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
	<p>Otvaranje/zatvaranje radnih mjesta</p> <p>Žene u ugljično intenzivnim industrijama dominantno rade na određenim radnim mjestima (npr. u administraciji i pružanju usluga).</p>	<p>Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice gdje postoji tendencija da žene imaju veći glas. Osnažiti žene da poduzmu aktivnije uloge kao agensi promjena i liderke zelenih poslova i energije zajednice.</p>
	<p>Mogućnosti na tržištu rada</p> <p>Nedostaju specifične rodno osjetljive mjere dekarbonizacije ili restrukturiranja ugljično intenzivnih industrija.</p>	<p>Osmisliti rodno osjetljive mjere zapošljavanja, posebno unutar ciljnih regija. Procijeniti utjecaj gubitka radnih mjesta na tržište zapošljavanja s ciljem sprečavanja daljnje rodne segregacije. Planirati i donijeti političke mjere za zaštitu i promoviranje žena pružajući im prilike.</p> <p>Poticati i podržavati žensko poduzetništvo.</p>
	<p>Kvalitet zraka</p> <p>Žene su više ugrožene niskim kvalitetom zraka zbog veće izloženosti zagađenju zraka u zatvorenom prostoru budući da zbog tradicionalnih društvenih normi više vremena provode kod kuće obavljajući kućne poslove i brinući se o djeci.</p>	<p>Povećati svijest o zagađenju zraka u zatvorenom prostoru.</p>
	<p>Energetska ovisnost</p> <p>Žene u rudarskim regijama ovise o neobnovljivim izvorima energije. One su više ugrožene degradacijom okoliša koja je karakteristična za te regije.</p>	<p>Osigurati sudjelovanje žena u razvoju projekata obnovljivih izvora energije u ciljanim regijama. Osmisliti rodno odgovorne politike zaštite okoliša u rudarskim regijama.</p>

	FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
STARE OSOBE	Ekonomski rast i razvoj	Ukupna ekonomska performansa zemlje, koja je trenutno ispod njenog potencijala, negativno se odražava na položaj starih i uzdržanih osoba kratkoročno i dugoročno (npr. mogućnosti zapošljavanja, penzije, socijalna zaštita itd.).	Rješavanje političkih zastoja, prelazak s kratkoročne na dugoročnu orijentaciju i fokusiranje na političke mjere koje potiču rast.
	Dohodovna jednakost	Sve veća dohodovna nejednakost dodatno pogoršava status starih i uzdržanih osoba jer su one već pozicionirane na dnu dohodovne ljestvice. Značajan broj starijih osoba, posebno poljoprivrednika, ostaje izvan penzionog sistema zbog visokog nivoa neformalnosti, što ovu populaciju čini posebno osjetljivom na siromaštvo, naročito u starijoj dobi.	Jačanje položaja starih i uzdržanih osoba osmišljavanjem politika koje bi omogućile prekvalifikaciju, stjecanje posebnih obrazovnih i radnih vještina za radna mjesta za koja postoji visoka potražnja, bolje zdravstvene usluge i usluge njege, sheme i poticaje usmjerene na formalizaciju neformalnog rada koji omogućavaju upis neformalnih radnika u sistem socijalnog osiguranja (penziona i invalidsko osiguranje) i bolji pristup zelenim poslovima.
	Kvalitet života	Dodatno bi se mogli pogoršati indeksi kupovne moći, sigurnosti i zdravstvene zaštite	Poboljšanje transparentnosti i koordinacije među različitim ključnim akterima u zemlji; osmišljavanje mjera usmjerenih na zaštitu najosjetljivijih slojeva stanovništva.
	Faktori javnih politika i upravljanja	Nedostatak transparentnosti i koordinacije među različitim ključnim akterima u zemlji koči proces tranzicije i dodatno pogoršava položaj starih i uzdržanih osoba.	Improving transparency and coordination between various key stakeholders in the country; designing well-targeted measures to protect the most vulnerable segments of the population.
	Ekonomski trendovi	Povećanje inflacije smanjuje kupovnu moć. Osim toga, porast kamatnih stopa može ugroziti osobe s kreditnom izloženošću.	Poboljšati i prilagoditi socioekonomske politike kako bi odgovorile na negativan utjecaj postojećih ekonomskih trendova.

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
Otvaranje/ zatvaranje radnih mjesta	Stare i ovisne osobe susreću se s poteškoćama u pronalaženju posla, potrebna im je dokvalifikacija i prekvalifikacija i još uvijek se suočavaju s izazovima zbog ograničavajućih životnih okolnosti i strukturnih prepreka te bi se radije odlučile za prijevremenu penziju ili otpremninu. Veći pritisak na nezaposlenost.	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice; osnažiti stare i uzdržavane osobe da preuzmu aktivniju ulogu u procesu energetske tranzicije; osigurati dohodovnu podršku, prekvalifikaciju, preraspodjelu i sigurne penzije za starije radnike.
Mogućnosti na tržištu rada	Nedostatak mogućnosti na tržištu rada može dovesti do nižeg raspoloživog dohotka, stavljajući veći pritisak na domaćinstvo i uzdržavane osobe.	Osmisliti mjere zapošljavanja s obzirom na regionalne razlike. Planiranje i provedba mjera politike za zaštitu i promoviranje starih i uzdržavanih osoba pružanjem mogućnosti tim osobama; poticati i podržavati socijalno poduzetništvo.
Kvalitet zraka	Stare i uzdržavane osobe više su ugrožene niskim kvalitetom zraka zbog svoje ranjivosti, zdravstvenog stanja i veće izloženosti zagađenju zraka u zatvorenom prostoru.	Osmisliti i provesti mjere politike za poboljšanje kvaliteta zraka, s posebnim naglaskom na potrebe starih i uzdržavanih osoba.
Energetska ovisnost	Stare i uzdržavane osobe više ovise o neobnovljivim izvorima energije (jeftina fosilna goriva) i često se mogu naći u stanju energetske siromaštva.	Osigurati sudjelovanje starih i uzdržavanih kategorija u izradi projekata obnovljivih izvora energije unutar ciljnih regija. Osmisliti politike zaštite okoliša u rudarskim regijama, uzimajući u obzir posebne potrebe starih i uzdržavanih osoba.

	FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
OSOBE S INVALIDITETOM	Ekonomski rast i razvoj	Ukupna ekonomska performansa zemlje koja je trenutno ispod njenog potencijala negativno se odražava na položaj osoba s invaliditetom kratkoročno i dugoročno (npr. mogućnosti zapošljavanja, socijalna zaštita, invalidnina i slično).	Riješiti političke zastoje, prijeći s kratkoročne na dugoročnu orijentaciju i fokusirati se na političke mjere koje potiču rast.
	Dohodovna jednakost	Sve veća dohodovna nejednakost dodatno pogoršava položaj osoba s invaliditetom koje su već pozicionirane na dnu dohodovne ljestvice.	Ukloniti strukturne tokove u sistemima socijalne zaštite, izjednačiti socijalnu pomoć kako osobe s invaliditetom ne bi bile diskriminirane na osnovu uzroka i vrste invaliditeta te mjesta prebivališta. Ojačati položaj osoba s invaliditetom kroz osmišljavanje politika koje će omogućiti kvalitetnije zdravstvene usluge i usluge njege kako bi se smanjio jaz, uvelo i podržalo socijalno poduzetništvo i zelena start-up preduzeća.
	Kvalitet života	Indeksi kupovne moći, sigurnosti i zdravstvene zaštite mogli bi se dodatno sniziti.	Oснаžiti osobe s invaliditetom da preuzmu aktivnije uloge u procesu energetske tranzicije; prilagoditi socijalne i zdravstvene politike i sisteme socijalnog sektora; uvesti i unaprijediti centre za privremeni smještaj i dnevne centre te socijalne službe kako bi se omogućilo neovisno i dostojanstveno življenje osoba s invaliditetom.
	Faktori javnih politika i upravljanja	Nedostatak evidencije, uključujući i nepostojanje registra osoba s invaliditetom, nedostatak transparentnosti i koordinacije među raznim ključnim akterima u zemlji otežava proces tranzicije i dodatno pogoršava položaj osoba s invaliditetom.	Poboljšati transparentnost i koordinaciju među raznim ključnim akterima u zemlji; osmisliti mjere usmjerene na zaštitu najranjivijih segmenata stanovništva.

	FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
	Ekonomski trendovi	Povećanje inflacije smanjuje kupovnu moć. Osim toga, porast kamatnih stopa može ugroziti osobe s kreditnom izloženošću.	Unaprijediti i prilagoditi socijalne politike kako bi odgovorile na negativan utjecaj trenutnih ekonomskih kretanja; podržati socijalno poduzetništvo; uvesti specijalizirane instrumente za izgradnju kapaciteta.
	Otvaranje/zatvaranje radnih mjesta	Dodatni pritisak na nezaposlenost, produblivanje neusklađenosti s potrebama tržišta rada.	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice; sheme podrške zapošljavanju; osnažiti osobe s invaliditetom da preuzmu aktivniju ulogu u procesu energetske tranzicije; socijalno poduzetništvo.
	Mogućnosti na tržištu rada	Nedostatak mogućnosti na tržištu rada može dovesti do nižeg raspoloživog dohotka, stavljajući veći pritisak na domaćinstvo i uzdržavane osobe.	Osmisliti mjere zapošljavanja s obzirom na regionalne razlike. Planiranje i provedba mjera politike za zaštitu i promoviranje osoba koje žive s invaliditetom pružajući im mogućnosti; poticati i podržavati socijalno poduzetništvo; izgradnja obrazovnih kapaciteta.
	Kvalitet zraka	Osobe s invaliditetom više su ugrožene niskim kvalitetom zraka zbog svoje ranjivosti, zdravstvenog stanja i veće izloženosti zagađenju zraka u zatvorenom prostoru.	Osmisliti i provesti mjere politike za poboljšanje kvaliteta zraka, s posebnim naglaskom na potrebe osoba s invaliditetom.
	Energetska ovisnost	Osobe s invaliditetom ovisnije su o neobnovljivim izvorima energije (jeftina fosilna goriva) i često se mogu naći u stanju energetske siromaštva.	Osigurati sudjelovanje osoba s invaliditetom u razvoju projekata obnovljivih izvora energije u ciljnim regijama. Osmisliti politike zaštite okoliša u rudarskim regijama, uzimajući u obzir posebne potrebe osoba s invaliditetom.

FAKTORI		PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
NEZAPOSLENI	Ekonomski rast i razvoj	Ukupna ekonomska performansa zemlje koja je trenutno ispod njenog potencijala negativno se odražava na položaj nezaposlenih kratkoročno i dugoročno (npr. ekonomski status, socijalna zaštita, mogućnosti zapošljavanja itd.).	Rješavanje političkih zastoja, prelazak s kratkoročne na dugoročnu orijentaciju i fokusiranje na političke mjere za poticanje rasta.
	Dohodovna jednakost	Sve veća dohodovna nejednakost dodatno pogoršava položaj nezaposlenih koji su već pozicionirani na dnu dohodovne ljestvice.	Jačanje položaja nezaposlenih kroz osmišljavanje politika i mjera koje bi omogućile prekvalifikacije, stjecanje posebnih obrazovnih i radnih vještina za poslove za kojima postoji visoka potražnja, bolje zdravstvene usluge i usluge njege, bolji pristup zelenim poslovima. Direktan fokus na popularizaciju STEM područja i pružanje prekvalifikacije u digitalnim vještinama i kreativnim industrijama radi povećanja zapošljivosti.
	Kvalitet života	Indeksi kupovne moći, sigurnosti i zdravstvene zaštite mogli bi se dodatno pogoršati; povećani odliv mozгова.	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice; osnažiti nezaposlene da preuzmu aktivniju ulogu u procesu energetske tranzicije; poboljšati politike koje bi smanjile odliv mozгова; porezne olakšice za zapošljavanje ove ciljane grupe, podrška inovativnosti.
	Faktori javnih politika i upravljanja	Nedostatak transparentnosti i koordinacije među raznim ključnim akterima u zemlji otežava proces tranzicije i dodatno pogoršava položaj ranjivih kategorija.	Poboljšanje transparentnosti i koordinacije među raznim ključnim akterima u zemlji; rješavanje neefikasnosti prevelikog javnog sektora; osmišljavanje mjera usmjerenih na zaštitu najranjivijih segmenata stanovništva.

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
Ekonomski trendovi	Povećanje inflacije smanjuje kupovnu moć. Osim toga, porast kamatnih stopa može ugroziti osobe s kreditnom izloženosti.	Unaprijediti i prilagoditi socijalne politike kako bi odgovorile na negativan utjecaj trenutnih ekonomskih kretanja; podrška socijalnom poduzetništvu (poticaji); specijalizirani instrumenti za izgradnju kapaciteta, stručno osposobljavanje; podrška inovacijama. Zelena start-up preduzeća koja se temelje na cirkularnosti u područjima zagađenja, čista energija i energija iz obnovljivih izvora i u borbi protiv bacanja hrane predstavljaju važne ekonomske podsektore koji mogu stvoriti nova radna mjesta, potaknuti lokalni razvoj i promovirati kreativnost. Podrška zelenim novoosnovanim kompanijama u područjima održivog turizma, kulturnih i kreativnih industrija.
Otvaranje/zatvaranje radnih mjesta	Neusklađenost na tržištu rada; dugotrajna nezaposlenost; nedostatak novih mogućnosti zapošljavanja u inovativnim sektorima i industrijama; nedostatak investicija u obrazovanje.	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice; osnažiti nezaposlene da preuzmu aktivnije uloge u procesu energetske tranzicije; pružiti finansijsku podršku otvaranju novih zelenih radnih mjesta; poticati i podržavati socijalno poduzetništvo i obrazovanje, prekvalifikaciju; ulaganje u inovacijski sistem.
Mogućnosti na tržištu rada	Nedostatak mogućnosti zapošljavanja; neusklađenost na tržištu rada; nedostatak investicija u obrazovanje.	Osmisliti mjere zapošljavanja s obzirom na regionalne razlike; planiranje i provedba mjera politike radi zaštite i promoviranja nezaposlenih osoba pružanjem mogućnosti tim osobama; podrška javnosti i poslodavaca prekvalifikaciji i formalizaciji rada; finansijska podrška otvaranju novih zelenih radnih mjesta; inicijative za razvoj vještina koje podržavaju poduzetništvo, otpornost, inovativnost i prijelaz na održive prakse; poticati i podržavati socijalno poduzetništvo.
Kvalitet zraka	Kao ranjiva kategorija, nezaposlene osobe su više izložene zagađenju zraka i zdravstvenim problemima s tim u vezi	Osmisliti i provoditi mjere politike za poboljšanje kvaliteta zraka, s posebnim naglaskom na potrebe nezaposlenih osoba.

	FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
CHILDREN WITHOUT PARENTAL CARE	Energetska ovisnost	Nezaposleni su ovisniji o neobnovljivim izvorima energije (jeftina fosilna goriva) i često se mogu naći u stanju energetske siromaštva	Osigurati sudjelovanja nezaposlenih osoba u izradi projekata obnovljivih izvora energije u ciljnim regijama. Osmisliti politike zaštite okoliša u rudarskim regijama, uzimajući u obzir posebne potrebe nezaposlenih osoba.
	Ekonomski rast i razvoj	Ukupna ekonomska performansa zemlje koja je trenutno ispod njenog potencijala negativno se odražava na položaj djece bez roditeljskog staranja kratkoročno i dugoročno (npr. socijalna zaštita, smještaj itd.)	Rješavanje političkih zastoja, prelazak s kratkoročne na dugoročnu orijentaciju i fokusiranje na političke mjere koje potiču rast.
	Dohodovna jednakost	Sve veća dohodovna nejednakost dodatno pogoršava položaj djece bez roditeljskog staranja koja su već pozicionirana na dnu dohodovne ljestvice.	Jačanje položaja djece bez roditeljskog staranja kroz deinstitutionalizaciju i osmišljavanje politika koje bi omogućile bolje zdravstvene usluge i usluge njege kako bi se smanjio jaz. Prevencija dječijeg rada i ranog braka te posebna podrška kako bi se osigurao njihov pristup obrazovanju i brizi (kroz usvajanje ili posebne strukture brige).
	Kvalitet života	Indeksi kupovne moći, sigurnosti i zdravstvene zaštite mogli bi se dodatno pogoršati; povećani odliv mozgova	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice; osnažiti djecu bez roditeljskog staranja da preuzmu aktivniju ulogu u procesu energetske tranzicije; poboljšati politike koje bi smanjile odliv mozgova; podrška inovacijama.
	Faktori javnih politika i upravljanja	Nedostatak transparentnosti i koordinacije među raznim ključnim akterima u zemlji otežava proces tranzicije i dodatno pogoršava položaj djece bez roditeljskog staranja	Poboljšati transparentnost i koordinaciju među raznim ključnim akterima u zemlji; riješiti neefikasnost prevelikog javnog sektora; osmisliti dobro ciljane mjere za zaštitu najranjivijih segmenata stanovništva.

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
Ekonomski trendovi	Povećanje inflacije smanjuje kupovnu moć. Osim toga, porast kamatnih stopa može ugroziti osobe s kreditnom izloženosti.	Unaprijediti i prilagoditi socijalne politike odgovoru na negativan utjecaj aktuelnih ekonomskih kretanja.
Otvaranje/zatvaranje radnih mjesta	Povećana nezaposlenost mladih	Senzibilizirati o zelenim karijerama i mogućnostima u školi. Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice; osnažiti djecu bez roditeljskog staranja da preuzmu aktivnije uloge u procesu energetske tranzicije; unaprijediti politike koje bi smanjile odliv mozgova.
Mogućnosti na tržištu rada	Manje dostupnih sredstava za podršku potrebama djece bez roditeljskog staranja na državnom nivou	Podržati nova znanja i vještine; unaprijediti politike koje bi smanjile odliv mozgova.
Kvalitet zraka	Kao ranjiva kategorija, djeca bez roditeljskog staranja više su izložena zagađenju zraka i zdravstvenim problemima koje ono uzrokuje	Osmisliti i provoditi mjere politike za poboljšanje kvaliteta zraka, s posebnim naglaskom na potrebe ranjive djece.
Energetska ovisnost	Djeca bez roditeljskog staranja ovisnija su o neobnovljivim izvorima energije (jeftina fosilna goriva) i često se mogu naći u stanju energetske siromaštva	Osmišljavati politike zaštite okoliša i provoditi projekte obnovljivih izvora energije, uzimajući u obzir posebne potrebe ranjive djece bez roditeljskog staranja.

	FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
MANJINE	Ekonomski rast i razvoj	Ukupna ekonomska performansa zemlje koja je trenutno ispod njenog potencijala negativno se odražava na položaj manjina kratkoročno i dugoročno (npr. socijalna zaštita, smještaj, zapošljavanje, društvena inkluzija i slično).	Rješavanje političkih zastoja, prelazak s kratkoročne na dugoročnu orijentaciju i fokusiranje na mjere politika za poticanje rasta.
	Dohodovna jednakost	Sve veća dohodovna nejednakost dodatno pogoršava položaj manjina koje su već pozicionirane na dnu dohodovne ljestvice.	Jačanje položaja manjina kroz osmišljavanje politika koje bi omogućile bolje zdravstvene usluge i usluge brige i njege kako bi se smanjio jaz; uvođenje socijalnog poduzetništva.
	Kvalitet života	Indeksi kupovne moći, sigurnosti i zdravstvene zaštite mogli bi se dodatno pogoršati; povećani odliv mozgova.	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstava i zajednice; osnažiti manjine da preuzmu aktivniju ulogu u procesu energetske tranzicije; unaprijediti politike koje bi smanjile odliv mozgova; porezne olakšice za zapošljavanje ove ciljne kategorije; podrška inovacijama.
	Faktori javne politike i upravljanja	Nedostatak transparentnosti i koordinacije između raznih ključnih aktera u zemlji otežava proces tranzicije i time dodatno pogoršava položaj manjina.	Poboljšanje transparentnosti i koordinacije između raznih ključnih aktera u zemlji; rješavanje neefikasnosti prevelikog javnog sektora; osmišljavanje dobro ciljanih mjera za zaštitu najranjivijih segmenata stanovništva.
	Ekonomski trendovi	Povećanje inflacije smanjuje kupovnu moć. Osim toga, porast kamatnih stopa može ugroziti osobe s kreditnom izloženosti.	Unaprijediti i prilagoditi socijalne politike kako bi se odgovorilo na negativan utjecaj sadašnjih ekonomskih kretanja; podržati socijalno poduzetništvo (poticaji); specijalizirani instrumenti za izgradnju kapaciteta, stručno osposobljavanje.

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
Otvaranje/zatvaranje radnih mjesta	Pad kupovne moći; nedostatak mogućnosti za zapošljavanje i ulaganje u obrazovanje.	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice; osnažiti manjine da preuzmu aktivnije uloge u procesu energetske tranzicije; poboljšati politike koje bi smanjile odliv mozgova; porezne olakšice za zapošljavanje ove ciljne kategorije; podrška inovacijama.
Mogućnosti na tržištu rada	Neke manjine su više ugrožene niskim kvalitetom zraka zbog svog života u segregiranim (i često siromašnim) urbanim i ruralnim područjima i neformalnim naseljima.	Senzibilizirati za diskriminaciju u školi, na tržištu rada i u javnom prostoru. Osmisliti mjere zapošljavanja s obzirom na regionalne razlike; planiranje i provedba mjera politike za zaštitu i promoviranje manjinskih grupa pružanjem mogućnosti tim grupama; podrška javnosti i poslodavaca prekvalifikaciji i formalizaciji rada; financijska podrška otvaranju novih zelenih radnih mjesta; inicijative za razvoj vještina koje podržavaju poduzetništvo, otpornost, inovativnost i prijelaz na održive prakse; poticati i podržavati socijalno poduzetništvo.
Kvalitet zraka	Some minorities are more endangered by low air quality due to their life in segregated (and often poor) urban and rural areas and informal settlements.	Osmisliti i provoditi mjere politike za poboljšanje kvaliteta zraka, s posebnim naglaskom na potrebe manjinskog stanovništva.
Energetska ovisnost	Manjine su više ovisne o neobnovljivim izvorima energije (jeftina fosilna goriva) i često se mogu naći u stanju energetske siromaštva.	Osigurati sudjelovanja manjina u razvoju projekata obnovljivih izvora energije u ciljnim regijama. Osmisliti politiku zaštite okoliša u rudarskim regijama, uzimajući u obzir posebne potrebe manjinskog stanovništva.

	FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
INTERNO RASELJENE OSOBE I IZBJEGLICE	Ekonomski rast i razvoj	Ukupna ekonomska performansa zemlje, koja je trenutno ispod njenog potencijala, negativno se odražava na položaj izbjeglica i interno raseljenih osoba kratkoročno i dugoročno (npr. socijalna zaštita, smještaj, mogućnosti zapošljavanja, društvena inkluzija itd.).	Rješavanje političkih zastoja, prelazak s kratkoročne na dugoročnu orijentaciju i fokusiranje na političke mjere koje potiču rast.
	Dohodovna jednakost	Sve veća dohodovna nejednakost dodatno pogoršava položaj interno raseljenih osoba i izbjeglica koje su već pozicionirane na dnu dohodovne ljestvice.	Jačanje položaja ranjivih kategorija kroz osmišljavanje politika koje bi omogućile kvalitetnije zdravstvene usluge i usluge brige i njege kako bi se smanjio jaz, uvođenje socijalnog poduzetništva.
	Kvalitet života	Indeksi kupovne moći, sigurnosti i zdravstvene zaštite mogli bi se dodatno pogoršati; povećani odliv mozgova.	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice; osnažiti interno raseljene osobe i izbjeglice da preuzmu aktivnije uloge u procesu energetske tranzicije; unaprijediti politike koje bi smanjile odliv mozgova; porezne olakšice za zapošljavanje ove ciljne grupe, podrška inovacijama.
	Faktori javnih politika i upravljanja	Nedostatak transparentnosti i koordinacije među raznim ključnim akterima u zemlji otežava proces tranzicije i dodatno pogoršava položaj interno raseljenih osoba i izbjeglica.	Unaprijediti transparentnost i koordinaciju među raznim ključnim akterima u zemlji; riješiti neefikasnost prevelikog javnog sektora; osmisлити mjere usmjerene na zaštitu najranjivijih segmenata stanovništva.
	Ekonomski trendovi	Povećanje inflacije smanjuje kupovnu moć. Osim toga, porast kamatnih stopa može ugroziti osobe s kreditnom izloženošću.	Unaprijediti i prilagoditi socijalne politike kako bi odgovorile na negativan utjecaj trenutnih ekonomskih kretanja; podrška socijalnom poduzetništvu (poticaji); specijalizirani instrumenti za izgradnju kapaciteta, stručno osposobljavanje; podrška inovacijama.

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
Otvaranje/zatvaranje radnih mjesta	Pad kupovne moći; nedostatak dodatnih mogućnosti zarade i ulaganja u obrazovanje.	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice; osnažiti interno raseljene osobe i izbjeglice da preuzmu aktivnije uloge u procesu energetske tranzicije; poboljšati politike koje bismo namjere odličiv mozgov; porezne olakšice za zapošljavanje ove ciljne kategorije, podrška inovacijama.
Mogućnosti na tržištu rada	Nedostatak mogućnosti na tržištu rada može dovesti do nižeg raspoloživog dohotka, stavljajući veći pritisak na domaćinstva i uzdržavane osobe.	Osmisliti mjere zapošljavanja s obzirom na regionalne razlike; planirati i provoditi mjere politike za zaštitu i promoviranje nezaposlenih pružajući im mogućnosti; podrška javnosti i poslodavaca prekvalifikaciji i formalizaciji rada; pružiti financijsku podršku otvaranju novih zelenih radnih mjesta; inicijative za razvoj vještina koje podržavaju poduzetništvo, otpornost, inovativnost i prijelaz na održive prakse; osnaživanje socijalnog poduzetništva.
Kvalitet zraka	Interno raseljene osobe i izbjeglice više su ugrožene niskim kvalitetom zraka (i unutarnjeg i ambijentalnog) zbog svog života u segregiranim (i često siromašnim) izbjegličkim kampovima i drugim oblicima alternativnog smještaja.	Osmisliti i provesti mjere politike za poboljšanje kvaliteta zraka, s posebnim naglaskom na potrebe izbjegličke i interno raseljene populacije.
Energetska ovisnost	Zbog svojih životnih i stambenih uvjeta, kao i ekonomskog statusa, interno raseljene osobe i izbjeglice više su ovisne o neobnovljivim izvorima energije i često se mogu naći u stanju energetske siromaštva.	Osigurati sudjelovanje izbjeglica i interno raseljenih osoba u izradi projekata obnovljivih izvora energije u ciljnim regijama. Osmisliti politike zaštite okoliša u rudarskim regijama, uzimajući u obzir posebne potrebe izbjegličke i interno raseljene populacije.

	FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
ŽRTVE PRIRODNIH KATASTROFA	Ekonomski rast i razvoj	Ukupna ekonomska performansa zemlje, koja je trenutno ispod njenog potencijala, negativno se odražava na položaj žrtava prirodnih katastrofa kratkoročno i dugoročno (npr. socijalna zaštita, smještaj, mogućnosti zapošljavanja itd.).	Rješavanje političkih zastoja, prelazak s kratkoročne na dugoročnu orijentaciju i fokusiranje na političke mjere za poticanje rasta.
	Dohodovna jednakost	Sve veća dohodovna nejednakost dodatno pogoršava status žrtava prirodnih katastrofa s obzirom na to da su već pozicionirane na dnu dohodovne ljestvice.	Jačanje položaja žrtava prirodnih katastrofa kroz osmišljavanje politika koje bi omogućile bolje zdravstvene usluge i usluge brige i njege kako bi se smanjio jaz; uvođenje socijalnog poduzetništva.
	Kvalitet života	Indeksi kupovne moći, sigurnosti i zdravstvene zaštite mogli bi se dodatno pogoršati; povećani odliv mozgova.	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstava i zajednice; osnažiti žrtve prirodnih katastrofa da preuzmu aktivnije uloge u procesu energetske tranzicije; poboljšati politike koje bi smanjile odliv mozgova; porezne olakšice za zapošljavanje ove ciljane kategorije, podrška inovacijama.
	Faktori javnih politika i upravljanja	Nedostatak transparentnosti i koordinacije među raznim ključnim akterima u zemlji otežava proces tranzicije i dodatno pogoršava položaj ranjivih kategorija.	Poboljšanje transparentnosti i koordinacije među raznim ključnim akterima u zemlji; rješavanje neefikasnosti prevelikog javnog sektora; osmišljavanje mjera usmjerenih na zaštitu najranjivijih segmenata stanovništva.
	Ekonomski trendovi	Povećanje inflacije smanjuje kupovnu moć. Osim toga, porast kamatnih stopa može ugroziti osobe s kreditnom izloženošću.	Unaprijediti i prilagoditi socijalnu politiku kako bi odgovorila na negativan utjecaj sadašnjih ekonomskih kretanja; podržati socijalno poduzetništvo (poticaji); specijalizirani instrumenti za izgradnju kapaciteta, stručno osposobljavanje; podrška inovacijama.

FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
Otvaranje/zatvaranje radnih mjesta	Pad kupovne moći; nedostatak dodatnih mogućnosti zarade i ulaganja u obrazovanje.	Promovirati izvanmrežna energetska rješenja približavajući energetske izbore nivou domaćinstva i zajednice; osnažiti žrtve prirodnih katastrofa da preuzmu aktivnije uloge u procesu energetske tranzicije; poboljšati politike koje bi smanjile odliv mozgova; porezne olakšice za zapošljavanje ove ciljane kategorije, podrška inovacijama.
Mogućnosti na tržištu rada	Nedostatak mogućnosti na tržištu rada može dovesti do nižeg raspoloživog dohotka, stavljajući veći pritisak na domaćinstvo i uzdržavane osobe.	Osmišljavanje mjera zapošljavanja s obzirom na regionalne razlike. Planiranje i provedba političkih mjera za zaštitu i promoviranje nezaposlenih kroz pružanje mogućnosti nezaposlenim osobama; podrška javnosti i poslodavaca prekvalifikaciji i formalizaciji rada; financijska podrška otvaranju novih zelenih radnih mjesta; inicijative za razvoj vještina koje podržavaju poduzetništvo, otpornost, inovativnost i prijelaz na održive prakse; osnaživanje socijalnog poduzetništva.
Kvalitet zraka	Žrtve prirodnih katastrofa više su ugrožene niskim kvalitetom zraka (unutarnjeg i ambijentalnog) zbog života u privremenom niskokvalitetnom smještaju i segregiranim naseljima.	Osmisliti i provoditi političke mjere za poboljšanje kvaliteta zraka, s posebnim naglaskom na potrebe žrtava prirodnih katastrofa.
Energetska ovisnost	Zbog svojih životnih i stambenih uvjeta, kao i ekonomskog statusa, žrtve prirodnih katastrofa ovisnije su o neobnovljivim izvorima energije i često se mogu naći u stanju energetske siromaštva.	Osiguravanje sudjelovanja žrtava prirodnih katastrofa u izradi projekata obnovljivih izvora energije u ciljnim regijama. Osmišljavanje politika zaštite okoliša u rudarskim regijama, uzimajući u obzir posebne potrebe žrtava prirodnih katastrofa.

	FAKTORI	PITANJA PO FAKTORIMA	MJERE UBLAŽAVANJA I KAKO RJEŠAVAJU UTJECAJ
MSP	Ekonomski rast i razvoj	Sadašnji ekonomski razvoj zemlje ispod je njenog potencijala. Na mala i srednja preduzeća utječu ukupni ekonomski uvjeti u zemlji.	Sadašnji ekonomski razvoj zemlje ispod je njenog potencijala. Na mala i srednja preduzeća utječu ukupni ekonomski uvjeti u zemlji.
	Dohodovna jednakost	n/a	n/a
	Kvalitet života	n/a	n/a
	Faktori javnih politika i upravljanja	Nedostatak transparentnosti i koordinacije među raznim ključnim akterima u zemlji otežava proces tranzicije i time dodatno pogoršava položaj malih i srednjih preduzeća.	Zajedničkim inicijativama i kroz udruženja vršiti pritisak na donositelje odluka da unaprijede i nametnu povoljne javne politike.
	Ekonomski trendovi	Sve veća inflacija stvara pritisak na upravljanje troškovima preduzeća. Dodatno, rast kamatnih stopa može ugroziti kompanije sa značajnom kreditnom izloženošću.	Unaprijediti i prilagoditi socijalne politike kako bi se odgovorilo na negativan utjecaj sadašnjih ekonomskih kretanja; podrška rodno odgovornim zelenim start-up preduzećima i modelima koji se oslanjaju na principe cirkularnosti (poticaji), podrška socijalnom poduzetništvu (poticaji); specijalizirani instrumenti za izgradnju kapaciteta, stručno osposobljavanje; podrška inovacijama.
	Otvaranje/zatvaranje radnih mjesta	Direktan utjecaj na mala i srednja preduzeća.	Prilagodba i promjene poslovnog modela kako bi se odgovorilo na nove trendove i potrebe tržišta.
	Mogućnosti na tržištu rada	Kompanije mogu propustiti priliku da se prilagode novoj potražnji tržišta u pogledu vještina radne snage.	Podržati programe osposobljavanja za prekvalifikaciju i dokvalifikaciju, kao i osposobljavanje žena i mladih za nove potencijalne zelene poslove i druge poslove budućnosti.
	Kvalitet zraka	Loš kvalitet zraka može smanjiti produktivnost radnika i povećati troškove zdravstvenog osiguranja.	Zajedničkim inicijativama i kroz udruženja vršiti pritisak na donositelje odluka da donesu strategije poboljšanja kvaliteta zraka.
	Energetska ovisnost	Ovisnost o fosilnim gorivima uz rastuće cijene može imati značajan utjecaj na profitabilnost i konkurentnost preduzeća.	Povećati korištenje obnovljivih izvora energije.

Tabela 2: Utjecaj različitih socioekonomskih faktora na ranjive kategorije i odgovarajuće mjere ublažavanja

VODEĆI PRINCIPI RODNO ODGOVORNE PRAVEDNE TRANZICIJE

Opće je poznato da će bez zajedničkih napora da se porast globalne temperature svede na minimum buduće generacije živjeti u puno drugačijem svijetu. Globalne klimatske promjene već su počele negativno utjecati na ekonomije širom svijeta kako se fizički klimatski rizici počinju ostvarivati. Sve češće i jače oluje, suše, poplave i šumski požari uzrokuju štetu kućama, poljoprivrednim gazdinstvima i zajednicama. Češći toplinski valovi ugrožavaju živote. Klimatske promjene također vrše pritisak na egzistenciju radnika i njihovih porodica. Prepoznajući da budući ekonomski rast i kvalitet života ljudi ovise o akcijama koje se poduzimaju danas, mnoge evropske zemlje su ubrzale svoje napore na smanjenju emisija stakleničkih plinova.

Ako se provode na djelotvoran i koordiniran način, kroz kombinaciju reforme politika i koordiniranog djelovanja, napori na smanjenju emisija stakleničkih plinova također mogu rezultirati novim ekonomskim mogućnostima za ekonomije koje prolaze kroz dekarbonizaciju. Kao što neke zemlje već pokazuju, dobri zeleni poslovi povezani s tehnološkim inovacijama rezultiraju snažnim novim ekonomskim sektorima.

Međutim, ne mogu se zanemariti ekonomski i društveni troškovi za one koji su dobro zaradili radeći u tradicionalnim sektorima s ugljično intenzivnim resursima. Vlade, zajedno s poslodavcima i sindikatima, moraju osigurati da radnici i njihove porodice nisu izostavljeni u tranziciji na čišću, niskougljičnu ekonomiju.

Globalno, 4 miliona radnika u rudnicima uglja izgubilo je posao u posljednjih pola stoljeća. Pravedna tranzicija predstavlja značajan izazov za kreatore politika jer je uska ekonomska baza mnogih regija rudnika uglja zahtijevala pažljivo ublažavanje utjecaja zatvaranja rudnika uglja.

Naprimjer, u Poljskoj se sektor eksploatacije uglja postepeno, ali postojano, smanjuje posljednja tri desetljeća, ali ne kao dio namjerne i planirane energetske tranzicije. U stvari, takva promjena je odražavala šira i neizbježna ekonomska kretanja. S druge strane, postepeno ukidanje uglja cilj je politike koji se namjerno ostvaruje kako bi se postigli evropski ekološki ciljevi i šire, kao dio globalnih napora na rješavanju klimatskih promjena.³²

Pravedna tranzicija podrazumijeva da se regije uglja ne bi trebale ostaviti da se same nose s ekonomskim i društvenim padom povezanim s prelaskom na niskougljičnu energetska ekonomiju, nego je potrebno uvesti mjere i politike ublažavanja kako bi se smanjili negativni ishodi za radnike rudnika uglja i zajednice koje prelaze s ekonomije zasnovane na uglju na niskougljičnu i održivu ekonomiju.

U slučaju Poljske, pravedna tranzicija podrazumijeva nekoliko koraka: prvo, postoji potreba za pravilnim planiranjem i upravljanjem tranzicijom s jasnim rasporedom postepenog ukidanja uglja koji nudi dovoljno vremena za djelotvornu provedbu politika tranzicije. Drugo, svi relevantni akteri bi trebali biti uključeni u planiranje i provedbu tranzicije, stvarajući snažan osjećaj zajedničkog vlasništva i kontrole. Treće, rudarskim regijama treba ponuditi odgovarajuću financijsku i tehničku pomoć u izgradnji alternativa ekonomiji uglja koja nestaje. Također, novi razvojni modeli trebali bi težiti održavanju razumnog kvaliteta života za lokalne zajednice, uključujući zdrav okoliš i snažne javne usluge. Konačno, radnicima bi se trebale ponuditi prilagođene mogućnosti prekvalifikacije i novog zapošljavanja.³³

U Kanadi je pravedna tranzicija zahtijevala uključivanje principa pravedne tranzicije u institucionalni okvir i operacije, pružanje lokalno dostupne podrške, razvoj nekoliko pravaca za odlazak radnika iz ugljično intenzivnih industrija, podršku radnicima u pronalaženju i razvoju održivih mogućnosti zapošljavanja, kao i ulaganje u infrastrukturu zajednice.³⁴

32 Just Transition in Poland: A Review of Public Policies to Assist Polish Coal Communities in Transition, 2022.

33 Just Transition in Poland: A Review of Public Policies to Assist Polish Coal Communities in Transition, 2022.

34 Final Report by the Task Force on Just Transition for Canadian Coal Power Workers and Communities, 2022.

U izradi Plana za pravednu tranziciju u BiH, tehnički tim IDA projekta slijedio je nekoliko vodećih principa za pravednu tranziciju:

- Osigurati da su odluke participativne, inkluzivne, informirane i odgovorne, uz transparentno praćenje ishoda.
- Unaprijediti socijalnu pravdu i ravnopravnost u svim politikama i programima za smanjenje ugljika.
- Osigurati da se dobrobiti dekarbonizacije pravedno dijele, uključujući pristup niskougljičnoj robi i uslugama.
- Osnažiti žene kao nositeljice promjena u procesu pravedne tranzicije, osiguravajući njihovo ravnopravno sudjelovanje u donošenju odluka i pristup financijama. Zaštititi kategorije i zajednice s niskim dohotkom i tradicionalno ugrožene kategorije i zajednice od bilo kakvih negativnih posljedica dekarbonizacije.
- Odabrati politike i programe smanjenja emisija koji stvaraju kvalitetna lokalna radna mjesta i bave se postojećim nejednakostima u radnoj snazi i time omogućavaju sudjelovanje svih ljudi.
- Podržati pravednu tranziciju za radnike, preduzeća i zajednice osjetljive na strukturne prilagodbe u ekonomiji koje proizlaze iz dekarbonizacije.

Osigurati da politike i programi smanjenja ugljika poboljšavaju javno zdravlje i ne pogoršavaju postojeće disparitete u zdravstvu.

OKVIRNI PRIJEDLOG ZA PRAVEDNU TRANZICIJU ZA SVE U BIH

Uloga aktera

Ministarstva i institucije:

Državni nivo

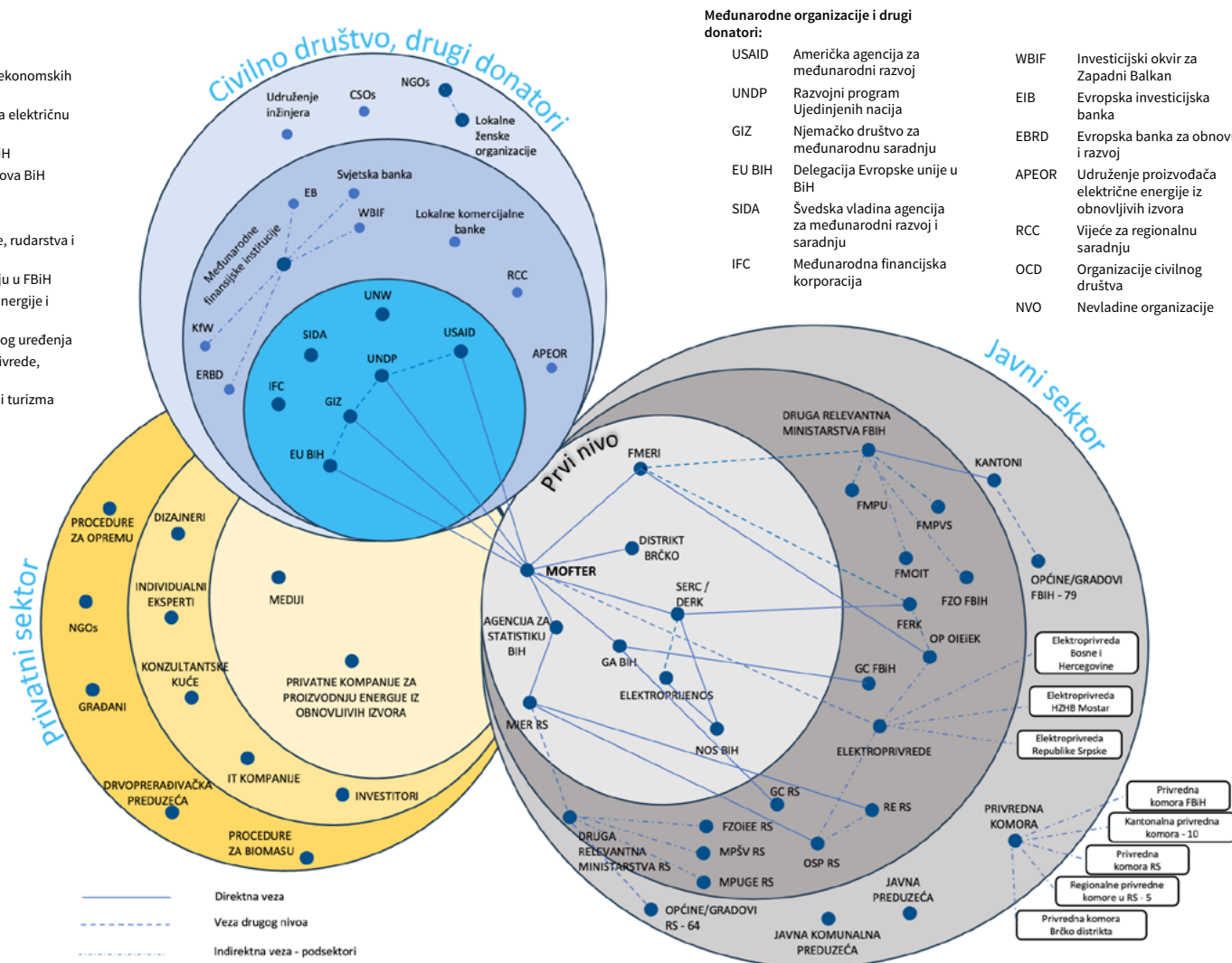
MVTEO	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine
DERK	Državna regulatorna komisija za električnu energiju
NOS BIH	Nezavisni operator sistema u BiH
ARS BIH	Agencija za ravnopravnost spolova BiH

Nivo Federacije Bosne i Hercegovine

FMERI	Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije
FERK	Regulatorna komisija za energiju u FBiH
OP OIEiEK	Operator za obnovljive izvore energije i efikasnu kogeneraciju
FMPU	Federalno ministarstvo prostornog uređenja
FMPvŠ	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
FMOIT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
FZO FBiH	Fond za zaštitu okoliša FBiH
GC FBiH	Gender centar FBiH

Nivo Republike Srpske

MEIR RS	Ministarstvo energetike i rudarstva RS
RERS	Regulatorna komisija za energetiku RS
OSP RS	Operator sistema podsticaja
MPŠ/RS	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS
FZOIEE RS	Fond za zaštitu životne sredine i energetske efikasnost RS
GC RS	Gender centar RS

Međunarodne organizacije i drugi donatori:

USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj	WBIF	Investicijski okvir za Zapadni Balkan
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija	EIB	Evropska investicijska banka
GIZ	Njemačko društvo za međunarodnu saradnju	EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
EU BIH	Delegacija Evropske unije u BiH	APEOR	Udruženje proizvođača električne energije iz obnovljivih izvora
SIDA	Švedska vladina agencija za međunarodni razvoj i saradnju	RCC	Vijeće za regionalnu saradnju
IFC	Međunarodna finansijska korporacija	OCN	Organizacije civilnog društva
		NVO	Nevladine organizacije

Slika 2:
 Mapiranje aktera u procesu dekarbonizacije u BiH

nivou, jer je to jedini način da se osigura stabilnost i omogući dugoročno planiranje. Na osnovu svih do sada provedenih analiza zaključeno je da je potreban međusektorski pristup provedbi aktivnosti dekarbonizacije te su tako prepoznati različiti podsektori:

- Entiteti i kantoni sa svojim institucijama;
- Jedinice lokalne samouprave (njihove službe za opću upravu, javna preduzeća i javne ustanove čiji je osnivač JLS);
- Agencija za ravnopravnost spolova BiH Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Gender centri RS i FBiH.
- Javna preduzeća osnovana na nivou kantona ili entiteta;
- Mala i srednja preduzeća (MSP);
- Obrazovni sektor, javni i privatni;
- Sindikati;
- -VO-i za zaštitu okoliša;
- NVO-i koji se bave rodnom ravnopravnošću, ženama, lokalnim nivoom i društvenom inkluzijom.

Uloga javnog sektora

Iako je proces dekarbonizacije već počeo i lokalni akteri pokreću tranziciju, javni sektor bi trebao preuzeti jednu od glavnih uloga kako bi se osigurao strateški pristup putu Bosne i Hercegovine prema pravednoj tranziciji za sve. Budući da su klimatska politika i akcija relativno novo područje za mnoge poslodavce, stvaranje namjenskih vladinih odjela i dodjela posebnih resursa za ovo pitanje mogli bi pomoći u pružanju novih usluga, a također i potrebnih smjernica privatnom sektoru. U tom slučaju poslodavci bi imali mogućnost potražiti podršku ili partnerstvo s javnim sektorom u uvođenju novih usluga u procesu dekarbonizacije. Uloga javnog sektora i sistematski pristup također mogu pomoći da proces bude pravičan za sve aktere i pogodne kategorije. Uključivanje javnog sektora ogleda se u različitim dostupnim političkim instrumentima:

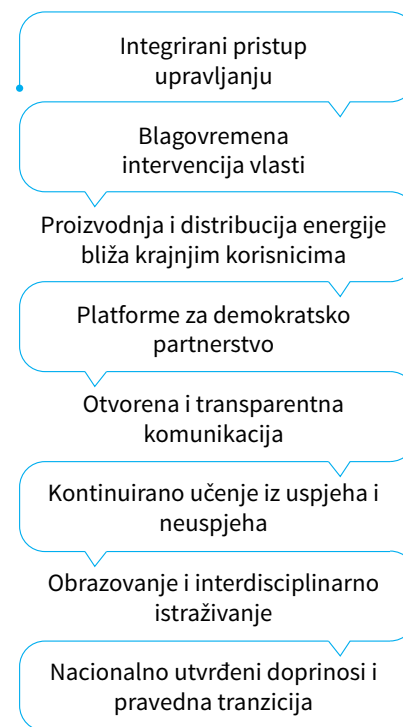
Integrirani pristup upravljanju

Uobičajeni pristup u Bosni i Hercegovini uključuje individualne pristupe, ovisno o temi koja se obrađuje. Naprimjer, prethodnim pristupima održivom razvoju uglavnom se razmatrao energetska aspekt, bez razmatranja društvenih i rodni pitanja. Također, mehanizmi financiranja često se pripremaju kao posebni dokumenti koji nisu povezani s aktivnostima u drugim strateškim dokumentima. Za ubrzanje tranzicijskog procesa i definiranje sinergija među raznim sektorima (npr. transporta i energetike) i problematičnih područja, najprikladniji je integrirani pristup upravljanju koji obuhvata cijelu ekonomiju. Ovaj pristup također mora istovremeno razmotriti potencijalni otpor i neželjene posljedice (npr. ljudska prava i popratni utjecaj novih zelenih tehnologija na okoliš). Ambiciozni, dugoročni ciljevi dekarbonizacije trebali bi biti popraćeni procjenama rizika koje se bave različitim gore navedenim dimenzijama ravnopravnosti, a potrebno je osigurati blagovremeno i odgovarajuće uključivanje rodno mehanizma.

Blagovremena intervencija vlasti

Vjerovatno je neophodna brza intervencija vlasti za stvaranje distributivne i restorativne pravde, poput otvaranja radnih mjesta u zelenim sektorima, provedbe sveobuhvatnih programa prekvalifikacije i redistribucije ili kompenzacijskih shema za osobe i zajednice na koje tranzicija negativno utječe. Mehanizmi namijenjeni za pravednu tranziciju, u skladu s Evropskim zelenim planom, moraju biti povezani s ambicioznom klimatskom akcijom i osigurati da podrška stigne do onih kojima je najpotrebnija. Postupno ukidanje subvencija za fosilna goriva može osloboditi sredstva za jačanje mreža socijalne sigurnosti. Države bi također trebale podržati strategije dekarbonizacije privatnog sektora i osigurati da one uključuju komponentu socijalne jednakosti.

EU je iskazala dugogodišnju predanost rodnoj ravnopravnosti, što je ugovorna obaveza, temeljna vrijednost EU, temeljno pravo i ključni princip Evropskog stupa socijalnih prava. Strategija za rodnu ravnopravnost za period 2020-2025. najnovija je iteracija načina na koji će se postići rodna ravnopravnost i ona uključuje prepoznavanje važnosti diverziteta i interseksionalnosti. U Komunikaciji Komisije „Spremi za 55%: ostvarivanje klimatskog cilja EU za 2030. na putu prema klimatskoj neutralnosti” navodi se da „tranzicija ka klimatskoj neutralnosti može biti jedinstvena prilika za smanjenje systemske nejednakosti”.

Proizvodnja i distribucija energije bliža krajnjim korisnicima

Podrška državnim agencijama i osnaživanje lokalnih zajednica u razvoju lokalnih energetske rješenja pokazat će katalitičku ulogu decentraliziranog odlučivanja u osiguravanju lokalne energetske otpornosti. Međutim, da bi energetske inicijative zajednice uspjele, potrebni su odgovarajuća fizička infrastruktura, ulaganja, transparentna državna regulativa i politička volja te odgovarajuća financijska podrška. Jačanje kapaciteta aktera na svim nivoima i dodjela resursa za postizanje zelenog i rodno nekusa, kao i nastavak provedbe poglavlja o zaštiti okoliša i klimatskim promjenama Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine od iznimne su važnosti.

Uspostava platforme za demokratsko partnerstvo

Platforme za demokratsko partnerstvo trebaju omogućiti građanima i drugim akterima prostor za sudjelovanje u tekućoj debati, prepoznajući da je pravedna tranzicija proces o kojem treba stalno pregovarati. To bi moglo uključivati različite mehanizme, takozvane „deliberativne mini-javnosti“, kao što su zborovi građana ili digitalne platforme za građanski angažman. Važno je da takve platforme najranjivijim i najviše isključenim osobama i zajednicama omoguće pravi pristup kreiranju politika. U te svrhe mogu se koristiti postojeći komunikacijski kanali, kao i duplicirati ih i staviti na raspolaganje svim pogođenim lokalnim zajednicama.

Važno je nastaviti učvršćivati i povećavati postojeće partnerstvo sa ženskim organizacijama civilnog društva i pokretima na lokalnom nivou, uključujući kroz *Forum žena za razvoj* i *Akcionu koaliciju za rodna pitanja i okoliš*, kroz redovno istraživanje novih aktivnosti i daljnjih načina za povećanje utjecaja. Te platforme bi se trebale koristiti za uspostavu redovnih i strukturiranih procesa konzultacija sa ženskim organizacijama civilnog društva i lokalnim pokretima radi praćenja, evaluacije, unapređenja i proširenja postojećih i potencijalnih partnerstava u zelenom i rodnom nekusu, dobivanja i provedbe povratnih informacija o njihovim uvidima, prijedlozima, prioritetima i potrebama kada su u pitanju pravedna tranzicija, međusobna razmjena znanje i stručnosti te poticanja njihovog rasta i održivosti tokom vremena.

Voditi računa da postoji mehanizam za osiguranje rodne ravnopravnosti, kao i odgovornosti

Vlade moraju uspostaviti procedure odgovornosti kako bi osigurale da se svi relevantni akteri smatraju odgovornim za djelovanje na rodno odgovoran način kako bi se postigli postavljeni ishodi rodne ravnopravnosti u sektorima zelenih poslova. To se može učiniti kroz rodno odgovorne mehanizme planiranja, praćenja i evaluacije kako bi se osiguralo da intervencije koje su uspostavljene za unapređenje rodne ravnopravnosti u sektoru zelenih poslova imaju učinak za koji su i osmišljene.

Kreatori politika i donositelji odluka trebaju osigurati da su politike zapošljavanja i razvoja vještina osmišljene za sektore zelenih poslova rodno odgovorne, dobro informirane, koherentne i široko podržane od svih relevantnih aktera. Moraju osigurati da su politike zelenih poslova usklađene s postojećim međunarodnim rodno okvirima i ugovorima.

Procjena potreba za vještinama trebala bi se provesti na državnom i institucionalnom nivou kako bi se utvrdile vještine koje su muškarcima i ženama potrebne za ravnopravno sudjelovanje i iskorištavanje mogućnosti stvorenih u sektorima zelenih poslova. To je potrebno uraditi u saradnji s organizacijama poslodavaca i radnika. Na tome bi se trebale zasnovati ciljne inicijative za razvoj zelenih vještina i obuku za muškarce i žene.

Svi relevantni akteri (npr. vlade, obrazovne ustanove, donatori) trebaju namijeniti resurse za osposobljavanje žena za netradicionalna radna mjesta kako bi ih pripremili za prelazak na zanimanja u kojima dominiraju muškarci u zelenoj ekonomiji. Ulaganje u žene poboljšat će pristup zelenim i pristojnim poslovima i promovirati čišći i pravedniji razvoj.

Otvorena i transparentna komunikacija

Za izgradnju povjerenja i podršku tranziciji ključna je transparentna komunikacija nadležnih organa u procesu strateškog pristupa dekarbonizaciji. Prečesto su klimatska politika i rizici te mogućnosti koje ona predstavlja uokvireni u de-etnicizirani i depolitizirani vakuum, bez jasnog objašnjenja kako se pitanja društvene (ne)pravde, rodne neravnopravnosti i društvene isključenosti odražavaju u klimatskoj politici. Osiguravanje kontinuiranog pristupa informacijama kako bi se omogućilo smisljeno učešće u političkim odlukama važan je ishod. Konkretno, politički dijalozi na visokom nivou i zajedničko djelovanje s gender mehanizmima, resornim ministarstvima uključenim u pravednu tranziciju, ženskim organizacijama civilnog društva i pokretima na lokalnom nivou za zajedničko rješavanje specifičnih izazova identificiranih kao najhitniji kamen spoticanja s kojima se žene susreću, kao što je opća regresija ženskih ljudskih prava nakon pandemije i oživljavanje tradicionalnih patrijarhalnih obrazaca, rodni stereotipa o liderkama i dominacija patrijarhalnih obrazaca u rukovodećim strukturama, izostanak systemske podrške inicijativama liderki i aktivistica unutar jedinica lokalne samouprave te *online* uznemiravanje i *cyber* zlostavljanje putem društvenih mreža.

Kontinuirano učenje iz uspjeha i neuspjeha

Sve veći broj zemalja širom svijeta usvojio je zakonodavstvo o finansijskoj politici (FP), uspostavio radne grupe za finansijsku politiku i/ili uključio pitanja finansijske politike u dugoročno planiranje politike. Kontinuirano učenje iz uspjeha i neuspjeha te korištenje dobrih primjera ključni su za omogućavanje složenih tranzicija velikih razmjera. Politike koje su već provedene i uspjesi i neuspjesi u odgovoru na implikacije pravedne tranzicije u drugim zemljama mogu ponuditi lekcije za politiku dekarbonizacije. Ključno je da se rodna perspektiva primijeni na sve aspekte ovog rada.

Ulaganje u obrazovanje i interdisciplinarno istraživanje

Ulaganja u razvoj obrazovnih programa i finansijska podrška u obliku grantova za istraživanje klimatskih promjena, energetike i ekološke pravde mogu poboljšati razumijevanje pravedne tranzicije, uključujući rodno zasnovane utjecaje i pružiti empirijske dokaze o tome koje su politike politički izvedive, koje imaju široku podršku i koje su konzistentne s hitnim potrebama dekarbonizacije. Vlade bi također mogle uspostaviti neovisna tijela koja bi savjetovala i olakšavala uključivanje aktera. Za razliku od spomenute Platforme za demokratsko partnerstvo, ovo tijelo ima drugačiji fokus koji se ogleda u pripremi obrazovnih i naučnih temelja te prilagodbi provedbi aktivnosti u okviru procesa dekarbonizacije.

Nacionalno utvrđeni doprinosi i pravedna tranzicija

Konačno, vlade bi trebale uključiti odredbe pravedne tranzicije u svoje nacionalno utvrđene doprinose. Ova analiza pruža priliku za pregled takvih odredbi i promoviranje učenja od kolega. UNFCCC, ILO, ITUC i druge međunarodne organizacije trebale bi nastaviti olakšavati prikupljanje praktičnih iskustava, posebno u zemljama u razvoju, kako bi pružile smjernice o najboljim praksama. To bi također moglo biti povezano s akcijama u okviru ciljeva održivog razvoja i drugih međunarodnih platformi. Ukratko, ne postoji jedinstveno rješenje za implementaciju pravedne tranzicije. Međusektorske radne grupe služe za povezivanje aktivnosti među međunarodnim organizacijama, regionalnim i domaćim vladama, preduzećima i investitorima, gender mehanizmima i ženama na lokalnom nivou, razvojnim i filantropskim sektorima i, što je najvažnije, radnicima i zajednicama koje će najviše osjetiti utjecaj tranzicije.

Javni sektor će:

- Definirati unutarnje obaveze na svim nivoima vlasti zasnovane na predanosti utvrđenih doprinosa procesu dekarbonizacije;
- Uspostaviti organizacijsku strukturu za podršku predanosti u jedinicama lokalne samouprave, uključujući lokalne gender akcione planove i kroz općinske komisije za rodnu ravnopravnost, javna preduzeća, mala i srednja preduzeća, rodne mehanizme itd.;
- Biti uključen od samog početka;
- Prilagoditi politike/planove;
- Provesti rodno odgovornu analizu trenutnog stanja na tržištu;
- Provesti procjene utjecaja na rodnu ravnopravnost;
- Definirati konkretne mjere i aktivnosti dekarbonizacije za svaki nivo vlasti;
- Provesti kampanju o važnosti dekarbonizacije i promoviranju ciljeva dekarbonizacije;
- Napraviti projekciju potrebnih financija;
- Osigurati potrebna financijska sredstva (različite mehanizme financiranja);
- Provesti aktivnosti usmjerene na dekarbonizaciju;
- Ocijeniti rezultate.

Financiranje ovih mjera može se istražiti u raznim izvorima, kao što su:

- Redovni i dopunski budžet;
- Zajmovi od međunarodnih financijskih institucija;
- Grantovi, donacije;
- Ulaganja privatnog sektora (domaća i strana);
- ESCo mehanizmi;
- Revolving fondovi;
- Mješoviti financijski modeli;
- Sheme stipendiranja za nova radna mjesta, programi zelene stručne prakse (*green shadowing*) za djevojke.

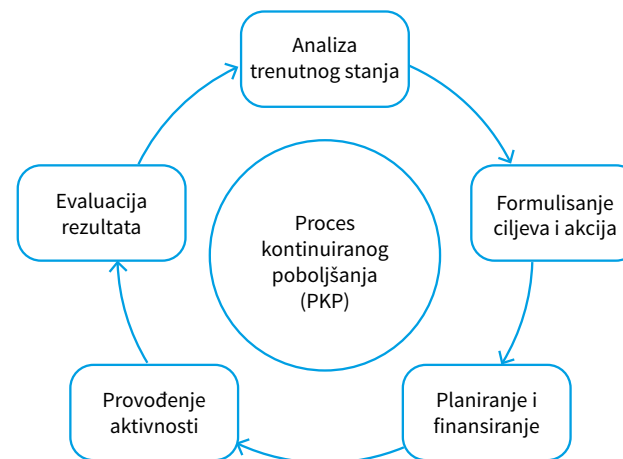
Za ispunjenje prethodno nabrojanih aktivnosti i osiguranje sistematskog pristupa, nužan je proces kontinuiranog poboljšanja kao stalni napor da se poboljša pružanje javnih usluga i podrška. Ovi napori mogu vremenom donijeti postepena poboljšanja ili „revolucionarna“ poboljšanja odjednom. Proces isporuke i operativne aktivnosti stalno se ocjenjuju i poboljšavaju radi postizanja efikasnosti, djelotvornost i fleksibilnost. Kao što je ranije spomenuto, proces kontinuiranog učenja iz uspjeha i neuspjeha je ključan. U takvom novom procesu neuspjesi su neizbježni, ali pristup procesa

kontinuiranog poboljšanja rješavanju tih problema i kontinuirano poboljšanje dovest će do uspjeha procesa i kontinuiranog poboljšanja.

Iako je proces dekarbonizacije u BiH već spontano započeo i lokalni akteri predvode tranziciju, javni sektor bi trebao preuzeti jednu od glavnih uloga u osiguranju strateškog pristupa Bosne i Hercegovine pravednoj tranziciji za sve. Budući da su klimatska politika i akcija relativno novo područje za mnoge poslodavce, formiranje resornih vladinih odjela i raspodjela resursa za ovo pitanje bilo bi od pomoći u pružanju novih usluga, ali i usmjeravanju privatnog sektora. U tom slučaju poslodavci bi imali priliku potražiti podršku ili partnerstvo s javnim sektorom u uvođenju novih rodno odgovornih usluga u procesu dekarbonizacije. Uloga javnog sektora i sistematski pristup također mogu pomoći da proces bude inkluzivan i pravedan za sve aktere i pogođene/ranjive kategorije.

Potrebno je uspostaviti smjernice i okvire politike na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou budući da je to jedini način da se osigura stabilnost i omogući dugoročno planiranje. Na osnovu svih provedenih analiza zaključeno je da je potreban međusektorski pristup provedbi aktivnosti dekarbonizacije.

Kako bi se prethodno navedene aktivnosti realizirale i osigurao sistematski pristup, nužan je proces kontinuiranog unapređenja kao stalni napor da se poboljša pružanje i podrška javnim uslugama te da se one u osmišljavanju i pružanju učine više rodno odgovornim. Ovi naporu mogu vremenom donijeti postepena ili „revolucionarna“ poboljšanja odjednom. Pružanje usluga i operativne aktivnosti potrebno je stalno ocjenjivati i poboljšavati kako bi se poboljšala efikasnost, djelotvornost i fleksibilnost.

Slika 3:
Pregled procesa kontinuiranog poboljšanja

Strateški pravac – potrebne akcije za osiguranje pravedne tranzicije

Na osnovu analize predstavljene u prethodnim odjeljcima ovog plana izrađena je lista preporučenih akcija koje su potrebne za pravednu tranziciju na niskougljičnu ekonomiju. Provedba ovih preporuka predstavljat će osnovu za definiranje kvalitetnih akcija u smislu politike i financija potrebnih za pravednu tranziciju.

POTREBNE AKCIJE I PREPORUKE

Opće preporuke

Izraditi i provesti regulatorni okvir potreban za rodno odgovornu pravednu tranziciju na niskougljičnu ekonomiju

Provesti rodno odgovornu procjenu utjecaja propisa

Osigurati provedbu relevantne zakonske regulative koja će pružiti stratešku osnovu za dekarbonizaciju BiH.

Provesti Zakon o klimi i Akcioni plan koji će:

- biti temelj za izradu strategija dekarbonizacije na državnom, regionalnom i industrijskom nivou
- imati jasan put smanjenja emisija stakleničkih plinova, zajedno s planom povećanja proizvodnje energije iz obnovljivih izvora i mjerama energetske efikasnosti, osiguravajući na taj način energetske sigurnost i dostupnost tokom tranzicije
- biti osnova za uspostavljanje sheme određivanja cijena ugljika, bilo u obliku poreza na ugljik ili sheme ograničenja i trgovanja

Izraditi regulatorni okvir za izdavanje certifikata o porijeklu energije kako bi se energija proizvedena iz obnovljivih izvora mogla izvoziti.

POTREBNE AKCIJE I PREPORUKE

Definirati principe pravedne tranzicije u BiH, prepoznati rodnu dimenziju u mogućnostima za zelena radna mjesta i izraditi rodno odgovorne planove, politike i strategije pravedne tranzicije.

Uključiti rodno specifične politike u planove i strategije pravedne tranzicije. Ako politike pravedne tranzicije nisu rodno odgovorne, rodni stereotipi o zanimanjima vjerovatno će se zadržati čak i u zelenoj ekonomiji u nastajanju, sprečavajući žene da imaju koristi od novih radnih mjesta.

Definirati principe pravedne tranzicije u kontekstu BiH, kao što su pravda, rodna ravnopravnost, uključenost u donošenje odluka, jednake mogućnosti, pristup obuci, mogućnost sudjelovanja u novim sektorima, prava na radu, socijalni dijalog, zaštita okoliša i/ili drugi principi koji se smatraju potrebnim na nivou strateškog odlučivanja.

Definirati konkretne rodno odgovorne politike za pravednu tranziciju kojim će se definirati:

- uloga vlade u pravednoj tranziciji s fokusom na njenu podršku radnicima i zajednicama u tranziciji i uklanjanje rodnih razlika
- uspostaviti kapacitet vlasti za provedbu definiranih politika
- stvoriti odgovornost za planiranje na državnom, entitetskom i sektorskom nivou.

Osigurati ravnopravno sudjelovanje i vodstvo žena u svim koracima formuliranja, provedbe, praćenja i evaluacije politika i programa pravedne tranzicije.

Osigurati da se politike zasnivaju na čvrstim statističkim dokazima i uzeti u obzir da se žene suočavaju sa složenim nejednakostima i diskriminacijom zbog svog roda, dobi, invaliditeta i socioekonomskog statusa.

Uvesti obaveze i jezik koji naglašava rodnu dimenziju planova, politika i programa pravedne tranzicije na sistematski način u nacionalno utvrđenim doprinosima (NDC).

Uspostaviti relevantna tijela i mehanizam za osiguranje pravedne tranzicije u BiH

Definirati mehanizme za provedbu principa pravedne tranzicije:

Formirati međuministarski odbor za pravednu tranziciju, osiguravajući paritet i jednaku zastupljenost.

Uspostaviti vladino tijelo koje će omogućiti tripartitni dijalog između poslodavaca, radnika i vlade kako bi se olakšao socijalni dijalog.

POTREBNE AKCIJE I PREPORUKE

<p>Izraditi planove pravedne tranzicije na nivou države i industrije</p>	<p>Izraditi rodno odgovoran plan pravedne tranzicije za BiH. Plan mora sadržavati:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ pravce prelaska radnika iz sektora s visokim emisijama na pristojan, dobar posao u sektorima s niskim emisijama ➤ načine na koje će vlasti osigurati da novootvorena radna mjesta predstavljaju dostojanstven rad i da su dostupna radnicima u tranziciji. Osigurati da se u ovom procesu poštuje rodna ravnopravnost i zastupljenost i osnaživanje žena i da on promovira dostojanstven rad za sve žene i muškarce u zelenoj ekonomiji. Osigurati da svi relevantni akteri sudjeluju u izradi plana pravedne tranzicije za BiH. <p>Vlade moraju uspostaviti postupke odgovornosti kako bi osigurale da se svi relevantni akteri smatraju odgovornim za djelovanje na rodno odgovoran način kako bi se postigli zadani ishodi rodne ravnopravnosti u sektorima zelenih poslova. To se može uraditi kroz rodno odgovorno planiranje, praćenje i mehanizme evaluacije kako bi se osiguralo da intervencije koje su uspostavljene za unapređenje rodne ravnopravnosti u sektoru zelenih poslova imaju učinak za koji su osmišljene.</p> <p>Kreatori politika i donositelji odluka trebaju osigurati da su politike zapošljavanja i razvoja vještina osmišljene za sektore zelenih poslova rodno odgovorne, osnovane, koherentne i široko podržane od strane svih relevantnih aktera. Politike razvoja vještina trebaju riješiti pitanje segregacije u zanimanjima u BiH i osigurati da žene i djevojke u potpunosti iskoriste mogućnosti zapošljavanja u zelenoj ekonomiji. Politike zelenih poslova potrebno je uskladiti s postojećim međunarodnim rodnim okvirima i ugovorima.</p> <p>Trebalo bi provesti procjenu potreba za vještinama na državnom i institucionalnom nivou kako bi se utvrdile vještine koje su potrebne muškarcima i ženama da bi ravnopravno sudjelovali i imali koristi od mogućnosti stvorenih u sektorima zelenih poslova. To je potrebno uraditi u saradnji s organizacijama poslodavaca i radnika. To bi se trebalo iskoristiti za ciljane inicijative razvoja zelenih vještina i obuku muškaraca i žena.</p> <p>Svi relevantni akteri (npr. vlade, obrazovne ustanove, donatori) trebaju izdvojiti resurse za osposobljavanje žena za netradicionalna radna mjesta kako bi ih pripremili za prelazak na zanimanja u kojima dominiraju muškarci u zelenoj ekonomiji. Ulaganje u žene poboljšat će pristup zelenim i pristojnim poslovima te promovirati čišći i pravedniji razvoj.</p>
<p>Izraditi planove dekarbonizacije na državnom nivou</p>	<p>Na osnovu Utvrđenog doprinosa BiH, plana provedbe Zelene agende za Zapadni Balkan i izrađenog plana pravedne tranzicije za BiH, izraditi plan dekarbonizacije na državnom nivou s konkretnim ciljevima i prekretnicama. Važno je da se ciljevi i prekretnice definiraju i kratkoročno (3-5 godina) i dugoročno (do 2030. ili 2050. u skladu s ciljevima dekarbonizacije EU).</p>
<p>Izraditi planove dekarbonizacije na industrijskom nivou</p>	<p>Na osnovu planova pravedne tranzicije i dekarbonizacije na državnom nivou, izraditi plan dekarbonizacije na nivou industrije s konkretnim prekretnicama i ciljevima za sve ugljično intenzivne industrije.</p>

POTREBNE AKCIJE I PREPORUKE

Podizanje svijesti o
 pravednoj tranziciji i
 njenim implikacijama

Organizirati seminare, okrugle stolove i druge događaje s relevantnim predstavnicima ugljično intenzivnih industrija kako bi se podigla svijest o sljedećim temama:

- šta je dekarbonizacija;
- zašto je ona važna;
- koja je očekivana faza i koja su očekivana smanjenja emisija po sektorima;
- koji je vremenski okvir za očekivano smanjenje emisija;
- koje su prednosti i mogućnosti dekarbonizacije.

Osigurati da svi učesnici u procesu dekarbonizacije razumiju njegove implikacije i procese i da imaju sve relevantne informacije nužan je preduvjet za uspješnu tranziciju.

Osigurati saradnju svih
 zainteresiranih strana

Kako bi proces dekarbonizacije bio pravedan i inkluzivan, svi relevantni akteri moraju sarađivati i redovno komunicirati, što uključuje, ali nije ograničeno na:

- Predstavnike svih relevantnih ministarstava i drugih entitetskih i državnih tijela
- Osobe na položajima odlučivanja u ugljično intenzivnim kompanijama
- Radnike ugljično intenzivnih preduzeća
- Predstavnike lokalnih zajednica
- Ženske OCD i lokalne organizacije
- Predstavnike malih i srednjih preduzeća

Angažman svih relevantnih aktera na državnom i industrijskom nivou u velikoj mjeri će pružiti pomoć operacionalizaciji planova na državnom i industrijskom nivou i osigurati dobar nastavak procesa tranzicije.

Sarađivati s kompanijama
 iz ugljično intenzivnih
 industrija kako bi se
 izradili planovi pravedne
 tranzicije na nivou
 preduzeća

Provide technical support for companies to develop firm level transition plans with defined goals and milestone, and follow the implementation of defined transition plans

POTREBNE AKCIJE I PREPORUKE

Raspoloživost podataka

Unaprijediti postojeće i stvoriti nove sisteme prikupljanja podataka (ugljično intenzivne industrije)

Osigurati prikupljanje i redovno ažuriranje blagovremenih i detaljnih podataka o radnicima u ugljično intenzivnim industrijama u centraliziranoj bazi podataka. To bi bio preduvjet za osiguranje pravedne tranzicije koja nikog ne izostavlja.

Osigurati blagovremene, detaljne podatke o:

- Ugljičnim intenzitetima energetske intenzivnih industrija;
- ugljičnom otisku industrijskog sektora;
- ugljičnoj i energetskej efikasnosti;
- emisijama po sektorima;
- istraživačkim i inovacijskim zajednicama i industriji;
- intenzitetu ugljičnih emisija iz industrijskih izvora itd.

Poboljšati postojeće i stvoriti nove sisteme prikupljanja podataka (zelene industrije)

Osigurati prikupljanje i redovno ažuriranje blagovremenih i detaljnih podataka o radnicima u zelenim industrijama u centraliziranoj bazi podataka

Osigurati blagovremene, detaljne podatke o:

- proizvodnji energije iz obnovljivih izvora i održive proizvode; plaćanju ekološkog poreza;
- mogućnostima zelenog zapošljavanja;
- potrošnji sirovina u zelenim industrijama;
- ekonomskim gubicima povezanim s klimom.

POTREBNE AKCIJE I PREPORUKE

Tranzicija na niskougljičnu ekonomiju

Pažljivo izraditi planove otpuštanja radnika i pružiti pomoć za preraspodjelu radnika

Na osnovu planova za dekarbonizaciju na nivou države, regija, industrije i preduzeća, pažljivo izraditi planove otpuštanja radnika, obračujući dužnu pažnju na ranjive kategorije specifične za zemlju.

Osigurati temeljit proces profiliranja radnika koji su izloženi riziku tokom otpuštanja na osnovu njihovog iskustva, obrazovanja, spremnosti na prekvalifikaciju itd. tako da uspostavljeni mehanizmi pravedne tranzicije budu usmjereni na kvalitetno definirane kategorije.

Pripremiti politike i planove za razvoj vještina, vodeći računa o tome da će žene i djevojke u potpunosti iskoristiti nove mogućnosti zapošljavanja u zelenoj ekonomiji.

Ponuditi programe prijelazne penzije za radnike koji će otići u penziju ranije nego što je planirano zbog postepenog gašenja rudnika uglja.

Radnicima koji će ostati na tržištu rada ponuditi finansijsku i obrazovnu podršku.

Uspostaviti sveobuhvatne i inkluzivne programe financiranja za regionalnu ekonomsku revitalizaciju pogođenih zajednica.

Provesti nove modele poslovanja u energetskom sektoru

Implementirati nove modele poslovanja u energetskom sektoru, kao što je ESCO ili IPPP model.

Omogućiti finansijske poticaje za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora.

POTREBNE AKCIJE I PREPORUKE

Zelene industrije i radna mjesta

Zvanično definirati zelene industrije

Shvatajući da gotovo sve industrije mogu „ozeleniti“ svoje poslovanje do određenog nivoa, postoji potreba za razvojem strateškog dokumenta koji jasno definira na nivou BiH koje se industrije mogu smatrati zelenim i koji su zahtjevi da se određeni proizvod ili aktivnost smatra zelenom. Kao referenca može se koristiti Taksonomija EU.

Prepoznati rodnu dimenziju u mogućnostima zelenog zapošljavanja.

Također, kao polazište za definiranje zelenih poslova mogu se koristiti sektori definirani u Akcionom planu za postizanje utvrđenog doprinosa zemlje:

- električna energija;
- daljinsko grijanje;
- građevinarstvo;
- transport;
- industrija;
- poljoprivreda;
- šumarstvo;
- upravljanje otpadom;
- multidisciplinarni sektori.

Definiranje pragova i jasnih kriterija pomaže u sprečavanju „zelenišnja“ i omogućava pravednu tranziciju.

Ako su, naprimjer, u određenom sektoru neke aktivnosti označene kao „zelene“ i stoga pomažu u stvaranju „zelenih“ radnih mjesta, postoji rizik da će ljudi nakon provedbe procesa dekarbonizacije i primjene propisa EU ponovo ostati bez posla i da će se morati prekvalificirati budući da će se preduzeća koja nisu u skladu s uredbom EU o održivosti morati prilagoditi ili zatvoriti svoje poslovanje.

Podizanje svijesti o zelenim i niskougličnim aktivnostima

Organizirati seminare, okrugle stolove i edukativne programe za mala i srednja preduzeća kako bi se podigla svijest o tome što su zelene i niskouglične aktivnosti u određenim sektorima i kako mogu transformirati svoje postojeće poslovanje u novi, zeleniji poslovni model. Podići svijest o rodnoj dimenziji u mogućnostima zelenog zapošljavanja.

Razviti Centar za stvaranje zelenih poslova

Formirati posebno tijelo u BiH koje će uspostaviti i redovno ažurirati javno dostupnu bazu podataka o postojećim zelenim poslovima u BiH i promovirati saradnju među zelenim kompanijama. Priznati rodni i zeleni neksus u zelenim poslovima.

Formirati namjenski fond sredstava za zelena start-up preduzeća

Formirati fond sredstava za pomoć osobama da uspostave vlastita zelena start-up preduzeća u BiH. Trebalo bi razviti afirmativne mjere za žene i mlade u zelenim start-up preduzećima.

Pomoć bi trebala biti dostupna u obliku grantova i zajmova s niskim kamatnim stopama te bi trebala omogućiti dodatno povoljne uvjete financiranja za osobe s invaliditetom i druge marginalizirane grupe koje žele osnovati zeleni start-up.

POTREBNE AKCIJE I PREPORUKE

Uspostaviti radne grupe na nivou industrije	Za zelene industrije (na primjer, proizvodnja energije iz obnovljivih izvora ili razvojni inženjeri niskoemisionog javnog prijevoza) uspostaviti radnu grupu na nivou industrije ili preduzeća radi stjecanja znanja o specifičnim preprekama s kojima se susreću pri proširenju svog poslovanja i područjima u kojima je potrebna pomoć.
Pružiti tehničku podršku zelenim i niskougljičnim kompanijama	Tehnička podrška trebala bi se pružati za svaku granu industrije, s obzirom na to da različite industrije imaju različite mogućnosti ozelenjivanja svog poslovanja. Uspostaviti saradnju sa zelenim preduzećima sa sjedištem u EU u istoj grani industrije kako bi se omogućio prijenos znanja i iskustva, uključujući rodni i zeleni neksus.
Pružiti financijsku podršku zelenim i niskougljičnim kompanijama	Davati grantove, zajmove, osigurati kreditne linije, pomoć pri ulasku na financijska tržišta i izdavati zelene i održive obveznice.
Osigurati izgradnju kapaciteta	Uspostaviti saradnju sa univerziteta kako bi im se pomoglo da prilagode svoje nastavne planove i programe budućim potrebama zelenih poslova, uz poticaje, sheme mentorstva i programe stručne prakse za studentice. Omogućiti pristup programima prekvalifikacije. Omogućiti pristup redovnim besplatnim seminarima za dodatnu obuku i prekvalifikaciju, uključujući rodni i zeleni neksus.
Razviti obrazovnu infrastrukturu za obrazovanje ljudi za obavljanje zelenih poslova	Sarađivati sa univerzitetima i srednjim školama na razvoju novih rodno odgovornih nastavnih planova i programa koji su više prilagođeni potrebama budućih zelenih poslova za znanjem.
Inkluzivna i pravedna tranzicija	
Povećati ulogu ranjivih kategorija u pravednoj tranziciji	Vrednovati i jačati uloge ranjivih kategorija u pravednoj tranziciji: Poticati uključivanje ranjivih kategorija (u nepovoljnom položaju) u radnu snagu. Predvidjeti utjecaj gubitka radnih mjesta u ugljično intenzivnim industrijama (što će utjecati uglavnom na muškarce) na financijski ovisne žene/partnerice koje obavljaju neplaćeni rad brige i njege, što će utjecati na cijelo domaćinstvo. Poticati prekvalifikaciju osoba koje gube posao (uglavnom muškarce) i onih koje preuzimaju teret neplaćenog rada brige i njege (uglavnom žene) kako bi se oblikovala ravnopravnija ekonomija na tržištu rada i u domaćinstvima. Uključiti kategorije u nepovoljnom položaju u donošenje odluka kako bi se osiguralo da su njihove specifične potrebe i prioritete uzeti u obzir u niskougljičnoj ekonomiji.

POTREBNE AKCIJE I PREPORUKE

<p>Poticati sudjelovanje žena u donošenju odluka</p>	<p>Osigurati ravnopravno sudjelovanje i vodstvo žena u svim koracima formuliranja, provedbe, praćenja i evaluacije politika i programa pravedne tranzicije.</p> <p>Također integrirati ranjive grupe žena u prostor donošenja odluka kako bi se osiguralo da su njihove specifične potrebe i prioritete uzeti u obzir u niskougljičnoj ekonomiji.</p> <p>Prilagoditi obuku iz oblasti liderstva za žene da bi se potaknule da uđu u prostor donošenja odluka.</p>
<p>Posvetiti dužnu pažnju starijim osobama u radnoj snazi</p>	<p>Posebno su ranjivi ljudi koji će biti u srednjim 50-im godinama života kada se ugljično intenzivna kompanija u kojoj rade zatvori ili smanji broj zaposlenih. Sa svojim godinama, a posebno ako su nekvalificirani ili polukvalificirani, vjerovatno će imati poteškoća u pronalaženju novog posla.</p> <p>Stvoriti mehanizam koji osigurava pravednu tranziciju na nova zelena radna mjesta za ovu posebnu ranjivu kategoriju.</p> <p>Razviti sheme prijevremenog odlaska u penziju koje su dostupne ljudima u 50-im godinama života u ugljično intenzivnim industrijama.³⁵</p>
<p>Obratiti pažnju na neformalne radnike u ugljično intenzivnim industrijama</p>	<p>Radnici koji nisu formalno zaposleni u ugljično intenzivnim industrijama i/ili kao takvi rade u preduzećima u lancu vrijednosti u ugljično intenzivnim industrijama također se moraju smatrati osobama u riziku tokom otpuštanja.</p> <p>Voditi računa da su uključeni u programe prekvalifikacije.</p>
<p>Pružiti marginaliziranim grupama mogućnosti zapošljavanja</p>	<p>Spriječiti diskriminaciju manjina, osoba s invaliditetom i drugih marginaliziranih kategorija u pristupu tržištu rada.</p> <p>To bi trebalo raditi podizanjem općeg nivoa svijesti kroz kampanje u svim javnim prostorima (školama, medijima itd.) o prednostima niskougljične tranzicije i potrebi da se ona učini inkluzivnom i pravednom.</p> <p>Ponuditi ciljanu obuku/stipendije ženama i kategorijama u nepovoljnom položaju kako bi se potaknule da uđu u sektore povezane s niskougljičnom ekonomijom.</p> <p>Provesti preventivne mehanizme protiv rodno zasnovanog nasilja (RZN) kako bi se osiguralo da su privatni i javni prostor, posebno prostori za donošenje odluka, sigurni za sve.</p> <p>Voditi računa da kompanije/organizacije u potpunosti poštuju entitetske zakone o radu u praksi i da imaju jake politike i mehanizme za rodnu/društvenu inkluziju za sprečavanje i rješavanje problema seksualnog uznemiravanja u svrhu pružanja sigurnih radnih mjesta.</p>

35 Obratiti posebnu pažnju na strukturu shema prijevremenog penzionisanja. Na primjer, ako one pokrivaju samo radnike koji će ići u penziju za 5 do 8 godina, osigurati da radnici koji su blizu, ali ne ispod ove granične vrijednosti, ne budu u nepovoljnom položaju.

POTREBNE AKCIJE I PREPORUKE

Provesti mjere za sprečavanje rodno pristrasnih praksi zapošljavanja

Voditi računa da žene imaju iste mogućnosti kao i muškarci da dobiju posao u zelenim i niskougljičnim kompanijama.

Obratiti dužnu panju da žene, uključujući zaposlene majke, ne budu diskriminirane kada se prijavljuju za zelena radna mjesta (kroz snažnu kadrovske/rodne politike na nivou preduzeća i na državnom nivou).

Obratiti dužnu pažnju da mlade žene nisu diskriminirane i da im se ne daje manji pristup zelenim poslovima u odnosu na mlade muškarce zbog činjenice da potencijalno mogu postati majke za nekoliko godina. Dati i muškarcima i ženama pravo na roditeljski dopust, također osigurati da kompanije ne vrše pritisak na majke da se vrate na posao nakon isteka minimalnog/zagarantovanog porodiljskog odsustva definiranog zakonima o radu.

Provesti mjere kako bi se ženama pružile jednake mogućnosti napredovanja u karijeri

Provesti mjere za sprečavanje rodne segregacije u zanimanjima i diskriminacije žena pri napredovanju u karijeri u dekarboniziranoj ekonomiji i za izbjegavanje efekta „staklenog stropa“. Standardi, kao što je UNDP-ov Pečat rodne ravnopravnosti za privatna i javna preduzeća, trebali bi se primjenjivati kako bi se osnažile žene na poslu. Ovi projekti transformiraju kulturu i prakse preduzeća i javnih institucija koje sudjeluju u projektu uvođenjem roda u svaki aspekt njihovih programa i poslovanja, jačanjem položaja žena u donošenju odluka i uklanjanjem rodnog jaza u plaćama.

Provesti mjere kako bi se osiguralo da su žene jednako plaćene kao i muškarci

Uvjeti zelenih poslova trebali bi nuditi jednake plaće za jednake pozicije, bez obzira na rod zaposlenika.

Tabela 3: Potrebne akcije i preporuke

Potrebne vještine i nivoi obrazovanja za buduće zelene poslove

Kako bismo dodatno podržali preporuke dane u prethodnim poglavljima i s obzirom na to da tranzicija na cirkularnu i niskougličnu ekonomiju također donosi mnoge nove mogućnosti zapošljavanja, u ovom poglavlju se ističu očekivano znanje i vještine potrebne za obavljanje budućih zelenih poslova.

Industrija	Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove
Poljoprivreda* Proizvodnja hrane	Upravljanje prirodnim resursima na način koji maksimalno povećava zdravlje i produktivnost okoliša, poljoprivrede, zajednica i društva.
	Poznavanje razvoja politike i procjene utjecaja principa zelene ekonomije i održivosti na oblasti poljoprivrede i proizvodnje hrane.
	Procjena opcija proizvodnje energije iz obnovljivih izvora i opcija obnovljivih materijala za promoviranje održivih praksi u svim oblastima poljoprivrede i proizvodnje hrane.
	Poznavanje zelenih tehnologija i praksi održivosti te potencijala njihove provedbe, kao i utjecaja procesa i tržišta vezanih za poljoprivredu i proizvodnju hrane.
	Poznavanje domaćih zakona i propisa, kao i zakona i propisa zemalja izvoznica u vezi s kriterijima zelene i održive proizvodnje u oblastima poljoprivrede i proizvodnje hrane.
	Procjena utjecaja rada u poljoprivredi i proizvodnji hrane na okoliš i javno zdravlje i izrada strategija za upravljanje utjecajem industrije poljoprivrede i proizvodnje hrane na korištenje prirodnih resursa
	Razumijevanje faktora koji pokreću ekološke obrasce pejzaža koji omogućavaju održivo korištenje zemljišta i povećanu produktivnost resursa
	Razvijati i provoditi politike <i>najbolje prakse</i> za agrobiznis na osnovu ekoloških i društvenih kriterija.
	Tehničke, menadžerske i rukovodne vještine koje promoviraju rodnu ravnopravnost, društvenu dobrobit i okolišno odgovorne prakse u agrobiznisu.
	Integracija zelenih i održivih praksi u cijeli životni ciklus proizvoda.
	Primjena zelenih principa i principa održivosti na prakse uzgoja životinja (npr. stoke, peradi, vodenih životinja).
	Projektiranje sistema uzgoja životinja koji uključuju očuvanje zraka, vode, tla i energije.
	Procjena i upravljanje utjecajima fizičkih rizika i rizika tranzicije na oblasti poljoprivrede i proizvodnje hrane.
Izrada rješenja za okolišna i srodna pitanja dobrobiti ljudi uzrokovana industrijskim aktivnostima.	

	Poznavanje diferenciranih rodni utjecaja u procesima u poljoprivredi i proizvodnji hrane; poznavanje rodni jazova u sektoru poljoprivrede koji žene čine posebno ranjivim; znanje i iskustvo potrebno za utvrđivanje odgovarajućih odgovora za zatvaranje rodni jaza u sektoru poljoprivrede i najdjelotvornijih načina da se ženama da veći glas u donošenju odluka i integracije rodni aspekata u poljoprivredu.		
	Primijeniti zelene tehnologije i principe održivosti u iskorištavanju resursa, povećavajući ponovnu upotrebu i cirkularnost korištenih resursa.		
	Integracija zdravih sistema upravljanja otpadom i praksi očuvanja vode.		
	Implementacija tehnika koje povećavaju efikasnost industrije i smanjuju utjecaj industrije proizvodnje i prerade hrane na okoliš.		
	Primjena zelenih tehnologija i principa održivosti u proizvodnji hrane.		
	Procjena i provedba opcija proizvodnje obnovljive biološke energije upravljajući njihovim utjecajima na sisteme tla, vode i zraka.		
	Primjena tehnologija koje sprečavaju i/ili ublažavaju negativne utjecaje okoliša na proizvodnju usjeva.		
	Provedba principa zelenog dizajna i izgradnje kako bi se olakšao razvoj poljoprivredni građevina i konstrukcija.		
Potencijalni obrazovni profili za zelene poslove **	Agronomi, biohemičari, prehrambeni tehničari, naučnici u oblasti tla i biljaka, inženjeri zaštite okoliša, analitičari energije iz obnovljivi izvora, stručnjaci za prirodne resurse, poljoprivredni pravници, stručnjaci u oblasti genetike životinja, menadžeri lanca snabdijevanja, ekonomisti, analitičari zelene poljoprivredne politike, upravitelji farmi, hortikulturisti, stručnjaci za upravljanje otpadom, toksikolozi, bakteriolozi, stručnjaci za neksus između roda i poljoprivrede itd.		
Obrazovna struktura za buduće zelene poslove	Postdiplomski	-	20%
	Dodiplomski	-	35%
	Srednje obrazovanje	-	35%
	Osnovno obrazovanje	-	10%

Tabela 4: Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove u oblastima poljoprivrede i proizvodnje hrane

*Svi opći principi za poljoprivredu također se odnose i na šumarstvo

** Specifične uloge zelenih poslova trebale bi biti osmišljene za specifične potrebe preduzeća, ali će ovi obrazovni profili sigurno biti potrebni za obavljanje poslova u ovoj industriji

*** U tabeli su prikazane potrebne vještine i znanje za buduće zelene poslove prema industriji i temelji se na stručnosti tehničkih timova IDA projekta i analizi relevantne literature navedene u dijelu ovog dokumenta o resursima.

Industrija	Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove
Arhitektura i građevinarstvo	Razumjeti utjecaje građevinske i projektantske industrije, kao i građevinskih operacija i održavanja zgrade na okoliš, zrak, hranu, vodu, biodiverzitet i energiju.
	Primjena procesa i principa integriranog projektiranja za postizanje zelenih i održivih ishoda u projektiranju i izgradnji projekata.
	Procjena utjecaja na okolišne i društvene uvjete tokom cijelog životnog ciklusa zgrada (zagađenje, utjecaj na zdravlje ljudi koji su uključeni u nabavku robe, utjecaj na zdravlje ljudi koji koriste zgrade, utjecaj na degradaciju okoliša itd.).
	Korištenje održivijih materijala i komponenti.
	Primjena zelenih i energetski efikasnih rješenja.
	Poznavanje standarda, propisa i kodeksa za zeleniji i održiviji izgrađeni okoliš.
	Usklađivanje sistema i tokova zemljišta, materijala, energije i prirodnih resursa u izradi novih projekata i projekata preuređenja s kriterijima održivosti.
	Ugradnja zelenih principa u proces definiranja lokacije građevine i pejzaža.
	Pratiti i procijeniti utjecaj odabira izvora materijala i energije na ukupni utjecaj projekata na ljude i okoliš.
	Izraditi idejna rješenja za rasvjetu, grijanje i hlađenje u skladu s kriterijima održivosti. Razvoj metoda preventivnog održavanja koje mogu povećati energetska efikasnost i smanjiti zagađenje iz zgrada i sa gradilišta.
Poznavanje metoda izrade projekata koje omogućavaju eliminaciju nepotrebnog korištenja energije za grijanje i hlađenje te ublažavanje i minimiziranje negativnih utjecaja građevinskih projekata na okoliš.	
Poznavanje rodni aspekata arhitekture i građevinarstva.	
Poznavanje principa univerzalnog projektiranja u arhitekturi i građevinarstvu.	
Provedba rješenja za kvalitet zraka u zatvorenom prostoru koja ublažavaju i minimiziraju negativne utjecaje građevinskih projekata na okoliš i ljude.	
Potencijalni obrazovni profili za zelene poslove**	Arhitekta održivog /zelenog /rodno odgovornog / univerzalnog dizajna, projektanti arhitekturne rasvjete, urbanistički planeri, inženjeri energetske efikasnosti, ekološki tehničari, LEED menadžeri, građevinski menadžeri, građevinski radnici itd.
Obrazovna struktura za buduće zelene poslove	Postdiplomski - 45%
	Dodiplomski - 40%
	Srednje obrazovanje - 10%
	Osnovno obrazovanje - 5%

Tabela 5: Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove u arhitekturi i građevinarstvu** *Specifične uloge zelenih poslova trebale bi biti osmišljene za specifične potrebe preduzeća, ali će ovi obrazovni profili sigurno biti potrebni za obavljanje poslova u ovoj industriji*

*** U tabeli su prikazane potrebne vještine i znanje za buduće zelene poslove po industriji i temelji se na stručnosti tehničkih timova IDA projekta i analizi relevantne literature navedene u dijelu ovog dokumenta o resursima

Industrija	Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove
Transport	Procijeniti ekonomske troškove i koristi za zelene inicijative i inicijative održivosti u transportu, distribuciji i logistici.
	Procijeniti društvene i okolišne, kao i rodne utjecaje izbora poslovnog modela u transportu, distribuciji i logistici.
	Provesti održiva rješenja za popravak ili zamjenu transportne opreme.
	Razumjeti zahtijevane karakteristike i održavanje alternativnih izvora energije motora u transportu.
	Poznavanje utjecaja korištenja alternativnih goriva i maziva u transportnoj opremi na okoliš, ljude i ekonomiju.
	Primjena zelenih i održivih praksi u ponovnoj upotrebi, recikliranju i odlaganju proizvoda za održavanje.
	Razumjeti ključne koncepte planiranja rute i analizu koja se koristi za promoviranje okolišnih napora.
	Poznavanje postojećih i novih standarda, metrike i najboljih praksi za zelenu i održivu proizvodnju.
	Poznavanje procesa zelene nabavke za potpunu zamjenu voznog parka.
	Digitalizacijska rješenja za nova rješenja održivog transporta.
Potencijalni obrazovni profili za zelene poslove **	Tehničko znanje potrebno za rad s poboljšanim transportnim rješenjima, kao što su nova željeznica, tramvaji, električni automobili itd.
	Poznavanje neprekinutog razvoja i potreba prilagodbe radi poboljšanja zelenih i održivih vozila.
Obrazovna struktura za buduće zelene poslove	Mašinski inženjeri, stručnjaci za informatiku, inženjeri prometa, elektrotehnike, vozači itd.
	Postdiplomski - 15%
	Dodiplomski - 45%
	Srednje obrazovanje - 30%
	Osnovno obrazovanje - 10%

Tabela 6: Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove u transportu

** Specifične uloge zelenih radnih mjesta trebale bi biti osmišljene za specifične potrebe preduzeća, ali će ovi obrazovni profili sigurno biti potrebni za obavljanje poslova u ovoj industriji.

*** U tabeli su prikazane potrebne vještine i znanje za buduće zelene poslove prema industriji i temelji se na stručnosti tehničkih timova IDA projekta i analizi relevantne literature navedene u dijelu ovog dokumenta o resursima.

Oblasti	Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove
Nauka, tehnologija, inženjerstvo i matematika (STEM)*	Razvoj rješenja za uklanjanje prijetnji okolišu, kao što su hemijska toksičnost u okolišu, degradacija kvaliteta vode i zraka, klimatske promjene i emisije ugljika.
	Primjena principa održivosti na inženjerska i tehnološka rješenja.
	Razumijevanje i implementacija održivosti dizajna, proizvodnje i drugih tehnoloških i primijenjenih inženjerskih procesa.
	Primjena naučnih i matematičkih vještina rješavanja problema za razvoj rješenja koja stvaraju održivije ekonomije i društva.
	Poznavanje razvoja i rada vjetroelektrana.
	Poznavanje montaže, popravke i demontaže vjetroturbina.
	Prakse zelene nabavke za nabavku vjetroturbina, solarnih panela i dijelova za hidroelektrane
	Znanje o instalacijama solarnih panela i principima njihovog funkcioniranja.
	Poznavanje montaže, popravke i demontaže solarnih panela.
	Poznavanje upravljanja i rada hidroelektrana.
Educational structure for future green jobs	Znanje i iskustvo u zatvaranju rodnog jaza u STEM-u: dizajneri programa stručne prakse (shadowing) za žene u zelenoj ekonomiji i STEM-u, mentori, edukatori, uzori.
	Tehnička znanja potrebna za popravku i rad hidroelektrana.
	Postdiplomski - 20%
	Dodiplomski - 50%
	Srednje obrazovanje - 20%
	Osnovno obrazovanje - 10%

Tabela 7: Potrebno znanje i vještine za buduće zelene poslove u STEM oblastima

* Ove oblasti su relevantne za energetski i proizvodni sektor. Profesionalci s diplomom iz nauke, tehnologije, inženjerstva i matematike pripremljeni su za veliku potražnju tokom procesa dekarbonizacije

*** U tabeli su prikazane potrebne vještine i znanje za buduće zelene poslove prema industriji i temelji se na stručnosti tehničkih timova IDA projekta i analizi relevantne literature navedene u dijelu ovog dokumenta o resursima

Mogućnosti financiranja

Prepoznajući potrebu za određivanjem pravca ka ugljičnoj neutralnosti do 2050. godine, ekonomije Zapadnog Balkana trebaju izraditi i usvojiti svoje dugoročne razvojne strategije za niske emisije stakleničkih plinova (dugoročne strategije) u skladu s odredbama Evropskog zakona o klimi, uredbe o upravljanju energetsom unijom i drugim elementima iz okvira klimatske politike EU i trebaju ih usvojiti bez daljnjeg odlaganja, najkasnije do 2025. godine. Te dugoročne strategije bi se trebale fokusirati na dekarbonizaciju ugljično intenzivnih sektora (energetika i transport) i definirati ciljeve za cijelu ekonomiju za smanjenje emisija iz svih oblika transporta, zgrada, poljoprivrede, industrije i sektora otpada.

Kako bi slijedile put društveno prihvatljivog i pravednog postepenog ukidanja proizvodnje električne energije iz uglja, vlasti Zapadnog Balkana trebale bi osnovati Odbor za dekarbonizaciju koji će biti nadležan za izradu Akcionog programa za postepeno ukidanje korištenja uglja do kraja 2024. godine³⁶. Ovaj Odbor bi se trebao sastojati od raznih aktera iz politike, poslovne zajednice, okoliša, uključujući predstavnike pogođenih grana i poslovnih subjekata, sindikata zaposlenih i drugih zainteresiranih strana. Akcioni program (koji bi trebao biti usklađen s Nacionalnim energetske i klimatskim planom) trebao bi sadržavati kombinaciju instrumenata i stratešku viziju za postepeno ukidanje proizvodnje električne energije na uglj, uključujući prekretnice i rokove, s prijedlozima za potrebne pravne, ekonomske, socijalne i druge mjere za sprečavanje i ublažavanje mogućih negativnih utjecaja. Ti dokumenti bi trebali analizirati društvene, energetske i ekonomske aspekte dekarbonizacije i identificirati mogućnosti za rješavanje kontradikcija između energetske sigurnosti, klimatskih ciljeva i društvenih elemenata, uključujući mogućnosti za otvaranje novih radnih mjesta i sprečavanje povećanja troškova električne energije i pogoršanja problema energetske siromaštva. Potrebno je osigurati puno i ravnopravno sudjelovanje i vodstvo žena u svim koracima osmišljavanja, provedbe, praćenja i evaluacije svih politika i programa pravedne tranzicije. Rad Odbora i rad na politici moraju se zasnivati na pouzdanim statističkim podacima i moraju u potpunosti uzeti u obzir činjenicu da se žene suočavaju sa složenim nejednakostima i diskriminacijom na osnovu roda, dobi, dohotka i dostignutog nivoa obrazovanja.

	Izvori financiranja	Vrste	Oblik financiranja
Domaći izvori	Budžetska sredstva	Vlastita sredstva	Grantovi
	Fondovi za zaštitu okoliša/životne sredine	Vlastita sredstva	Grantovi
	Razvojne finansijske institucije	Privatna sredstva	Zajmovi pod povoljnim uvjetima
	Komercijalne finansijske institucije	Privatna sredstva	Zajmovi
	Privatni investitori	Privatna sredstva	Financiranje; sufinansiranje
Međunarodni izvori	Međunarodne organizacije, EU i fondovi za bilateralnu saradnju	Međunarodna sredstva	Tehnička pomoć; grantovi
	Međunarodne finansijske institucije	Međunarodna sredstva	Zajmovi; zajmovi pod povoljnijim uvjetima

Tabela 8: Pregled izvora financiranja

36 Akcioni plan za provedbu Sofijske deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan za period 2021-2030.

Tokom izrade Akcionog programa za postepeno ukidanje korištenja uglja, odbori za dekarbonizaciju bi trebali uzeti u obzir i procijeniti potencijalne utjecaje mehanizma za prekogranično prilagođavanje ugljika kojim se ograničavaju emisije ugljika u međunarodnoj trgovini na konkurentnost i ukupnu ekonomsku aktivnost za svaku ekonomiju na Zapadnom Balkanu. Ove procjene utjecaja mehanizma kojim se ograničavaju emisije ugljika u međunarodnoj trgovini trebao bi pripremiti Odbor za dekarbonizaciju do kraja 2024. godine i predstaviti ih nadležnim tijelima na Zapadnom Balkanu. Pripremljene procjene utjecaja također bi trebale pružiti vrijedan doprinos procesu usklađivanja sa Sistemom trgovanja emisijama Evropske unije ili uvođenju drugih instrumenata za određivanje cijena ugljika. Oni će također poslužiti kao koristan alat za definiranje strateške orijentacije u razvoju ili finalizaciji nacionalnih energetske i klimatskih planova (NECP).

Za provedbu mjera dekarbonizacije potrebno je osigurati odgovarajuća financijska sredstva. Ta se sredstva mogu mobilizirati iz jednog izvora financiranja ili kombinacijom nekoliko izvora. Trenutno raspoloživi mehanizmi financiranja omogućavaju različite oblike pomoći iz domaćih i međunarodnih izvora. S obzirom na postojeće stanje, donositelji odluka trebaju izabrati optimalan model financiranja koji odgovara stanju u jedinici lokalne samouprave. Pregled izvora financiranja prikazan je u gornjoj tabeli.

Budžetska sredstva na raznim nivoima vlasti

Potencijalni izvor financiranja iz kojeg je moguće osigurati sredstva za realizaciju su budžetska sredstva. Kada su u pitanju sredstva iz budžeta, moguće je izdvojiti sljedeće izvore:

- budžet općine - kroz svoje redovno poslovanje općina ima mogućnost da u svoje strateške dokumente uvrsti mjere koje treba provoditi te da na osnovu toga planira potrebna sredstva u svom budžetu.
- budžet kantona
- budžet Vlade Federacije Bosne i Hercegovine / Republike Srpske / BD - ima mogućnost prijenosa budžetskih sredstava nižim nivoima vlasti, koja se mogu koristiti za provedbu mjera energetske efikasnosti i smanjenje emisije CO₂.

Fond za zaštitu okoliša Federacije Bosne i Hercegovine

Fond za zaštitu okoliša Federacije Bosne i Hercegovine prikuplja i raspoređuje financijska sredstva za zaštitu okoliša na području Federacije Bosne i Hercegovine, koja se mogu koristiti za: podršku u ostvarivanju zadataka koji proizlaze iz obaveza i odgovornosti prema međunarodnoj zajednici u oblasti zaštite okoliša; suzbijanje štete u okolišu kada se ne može primijeniti načelo odgovornosti za štetu učinjenu određenoj osobi (zagađivač plaća); pokrivenje troškova prevencije ili otklanjanja štete u okolišu koje zahtijevaju hitnu intervenciju; podršku mjerama zaštite okoliša, posebno u području razvoja i financiranja informacijskog sistema, obrazovanja i informiranja; poboljšanje razvoja ekonomske strukture koja je povoljna za okoliš; očuvanje zaštićenih prirodnih područja; poboljšanje javne ekološke svijesti i istraživanje okoliša; i za očuvanje, održivo korištenje, zaštitu i unapređenje okoliša.

Fond za zaštitu životne sredine i energetske efikasnost RS

Fond za zaštitu životne sredine i energetske efikasnost Republike Srpske svojim djelovanjem osigurava financijsku pomoć projektima zaštite okoliša i energetske efikasnosti. Fond se financira iz naknada koje plaćaju zagađivači životne sredine, naknade za opterećivanje životne sredine otpadom, naknade za zaštitu voda, doprinosa, donacija, sredstava međunarodnih projekata i dr.

Djelatnosti Fonda su one koje se odnose na prikupljanje sredstava, kao i financiranje pripreme, provedbe i razvoja programa, projekata i sličnih aktivnosti u području očuvanja, održivog korištenja, zaštite i unapređenja okoliša i u području energetske efikasnosti i korištenja obnovljivih izvora energije utvrđenih Zakonom o Fondu.

Fond za provedbu Gender akcionog plana (FIGAP)

FIGAP je uspostavljen da podrži implementaciju GAP-a. Aktivnosti uključuju jačanje ljudskih i materijalnih resursa i razvijanje i jačanje partnerstva među institucijama nadležnim za postizanje rodne ravnopravnosti na regionalnom, državnom i međunarodnom nivou. Teži se sljedećim razvojnim rezultatima:

- Više političarki i više žena na rukovodećim pozicijama (sve političke pozicije na svim nivoima države i entiteta BiH)
- Poboljšani ekonomski položaj i stanje žena u BiH i drugih marginaliziranih kategorija (fokusiranje na tržište rada u javnom i privatnom sektoru, pristup ekonomskim pravima)
- Poboljšani društveni položaj žena i drugih marginaliziranih kategorija (s fokusom na smanjenje nasilja, kulturološke percepcije uloge i položaja muškaraca i žena, obrazovanje i zdravlje).
- Kako bi se doprlo do krajnjih korisnika, integracija pitanja roda će se provoditi na lokalnom nivou i s izvaninstitucionalnim partnerima (općinama, nevladinim organizacijama, akademskom zajednicom).

Investicijsko-razvojne institucije

Razvojna banka Federacije BiH je financijska institucija koja pruža mogućnost zatvaranja financijske konstrukcije za provedbu Akcionog plana održivog upravljanja energijom i prilagodbe klimatskim promjenama. Razvojna banka Federacije Bosne i Hercegovine u svom kreditnom portfelju ima posebnu kreditnu liniju namijenjenu jedinicama lokalne samouprave. Ova kreditna linija omogućava povlačenje financijskih sredstava za jedinice lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine pod povoljnim kreditnim uvjetima (rok otplate do 12 godina uz grejs period od 12 mjeseci, minimalna kamatna stopa od 2,5% godišnje i naknade za obradu kredita do 0,3% vrijednosti kredita).

Komercijalne financijske institucije

Komercijalne financijske institucije djeluju u BiH, prvenstveno preko banaka koje plasiraju sredstva prema tržišnim uvjetima. Pojedine banke razvile su programe financiranja projekata vezanih za energetske efikasnost i korištenje obnovljivih izvora energije. Jedinice lokalne samouprave imaju mogućnost zaduživanja ili davanja garancija za blagovremeno plaćanje obaveza javnih preduzeća. Zaduživanje kod komercijalnih financijskih institucija je alat kojim se može osigurati djelomično ili potpuno financiranje mjera. Neke banke imaju posebne linije za financiranje energetske efikasnosti. Također, privatni kapital investitora značajan je izvor financijskih sredstava koja se mogu koristiti u tu svrhu. Najčešće korišteni modeli angažiranja privatnog kapitala u javne svrhe su:

Javno privatno partnerstvo (JPP) – JPP predstavlja model udruživanja resursa javnog i privatnog sektora za potrebe proizvodnje javnih proizvoda ili pružanja javnih usluga. Jedinice lokalne samouprave imaju mogućnost koristiti ovaj model organizacije određenog posla u slučajevima kada za to nemaju potrebnih sredstava ili kada nisu u mogućnosti samostalno obavljati javne dužnosti. Primarni razlozi zašto se javni sektor odlučuje za JPP su: nedostatak kapaciteta i resursa, nedostatak stručnog kadra, visoki troškovi, veliki rizik poslovanja itd. S druge strane, JPP podrazumijeva sudjelovanje privatnog sektora sa svojim kapacitetima, znanjem, vještinama i kapitalom. U tom odnosu javni sektor definira potrebu i opseg javnog proizvoda ili

usluge, osigurava ravnopravnost i sprečavanje zloupotrebe, dok privatni sektor nastoji osigurati profitabilnost uz ispunjavanje svih zahtjeva. JPP kao model predstavlja dugoročnu ugovornu saradnju između javnog i privatnog partnera, pri čemu se preraspodjela poslovnog rizika najvećim dijelom prenosi na privatnog partnera. Projekti u kojima se JPP najčešće koristi kao model saradnje su energetske sektor, zdravstvo i obrazovanje.

ESCO model (engl. *Energy Service Companies*) - ESCO poslovni model uključuje razvoj, izgradnju i financiranje projekata usmjerenih na povećanje energetske efikasnosti, uz istovremeno smanjenje troškova eksploatacije i održavanja. Ovaj model se zasniva na smanjenju troškova energije izgradnjom infrastrukture koja će omogućiti optimizaciju sistema i efikasnije korištenje energije. ESCO svoja sredstva ulaže u provedbu mjera povećanja energetske efikasnosti, a povrat uloženog ostvaruje se kroz uštede koje će nastati. Tokom provedbe projekta, odnosno tokom otplate investicije, korisnici usluga plaćaju isti iznos za troškove energije kao i prije provedbe projekta. Nakon što otplati investiciju, ESCO izlazi iz projekta, a financijska razlika nastala uštedama prenosi se na krajnje korisnike, što dugoročno predstavlja iznimnu korist za korisnike. ESCO model se može primijeniti na javna preduzeća, institucije i jedinice lokalne samouprave, a najčešće na projekte energetske sektora.

Međunarodni izvori financiranja

Osim navedenih domaćih izvora financiranja, za provedbu mjera Akcionog plana za održivo upravljanje energijom i prilagodbu klimatskim promjenama moguće je koristiti i sredstva međunarodne pomoći. Naime, međunarodne organizacije, međunarodne financijske institucije i agencije koje djeluju na području Bosne i Hercegovine provode aktivnosti usmjerene na zaštitu okoliša i unapređenje uvjeta života građana.

Međunarodne organizacije i sredstva bilateralne saradnje (UNDP, GIZ, EU, USAID)

U Bosni i Hercegovini su prisutne brojne međunarodne organizacije koje provode programe kroz koje nude tehničku pomoć, ali i financijska sredstva. Korištenjem ovih sredstava moguće je osigurati potrebno financiranje mjera ovog Akcionog plana. Programi koji nude financiranje navedenih projekata vremenski su ograničeni, ali imaju tendenciju ponavljanja u istom ili sličnom obliku.

Najznačajniji međunarodni donator u oblasti energetske efikasnosti, korištenja energije iz obnovljivih izvora i smanjenja emisija CO₂ u Bosni i Hercegovini je Evropska unija - s Instrumentom pretprijetne pomoći (IPA II). Sredstva mogu dobiti zemlje koje su kandidati ili potencijalni kandidati za članstvo u EU. IPA II je instrument koji priprema zemlje korisnice za korištenje sredstava nakon što postanu dio EU. Pretprijetna pomoć u Bosni i Hercegovini pruža se u sferama demokratije i upravljanja, vladavine prava i prava, konkurentnosti i inovacija, obrazovanja, zapošljavanja i društvenih promjena, transporta, okoliša, klimatskih promjena i energije, razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja. Najvažnije agencije preko kojih Evropska unija distribuira svoju pomoć su:

- Direkcija za evropske integracije;
- Odjel za bilateralnu pomoć zemljama Evropske unije u Bosni i Hercegovini;
- Odjel za podršku EU učešću Bosne i Hercegovine u programima Unije.

Horizont 2020 je program Evropske unije za istraživanje i inovacije koji objedinjuje aktivnosti Sedmog okvirnog programa (FP7), inovacijske aspekte Programa za konkurentnost i inovacije (CIP) i doprinos EU Evropskom institutu za inovacije i tehnologiju (EIT). Struktura programa Horizon 2020 zasnova se na tri glavna prioriteta: izvrsna nauka, industrijsko vodstvo i društveni izazovi. U strateškom programiranju društvenih izazova s visokim potencijalom za rast i inovacije identificirano je dvanaest fokusnih područja na koja će se koncentrirati sredstva i istraživačke aktivnosti kako bi se podržali ključni ciljevi programa. Oni uključuju, između ostalog:

- Plavi rast: ostvarenje potencijala okeana,
- Pametne gradove i zajednice,
- Konkurentnu energiju s niskom emisijom CO₂,
- Energetsku efikasnost,
- Otpornost na katastrofe: sigurna društva, uključujući prilagodbu klimatskim promjenama i
- Digitalnu sigurnost.

UNDP je jedan od najvećih pojedinačnih donatora međunarodne podrške jačanju institucionalnih kapaciteta u Bosni i Hercegovini. Jedinice lokalne samouprave mogu dobiti podršku UNDP-a prijavom na projekte koje financira UNDP samostalno ili u partnerstvu s drugim agencijama. Osim financijske pomoći, programi koje financira UNDP pružaju i tehničku podršku u provedbi zelenih projektnih aktivnosti.

UNDP je intenzivirao rad na rodnoj ravnopravnosti. Ova je obaveza općenito oblikovana i vođena UNDP-ovim korporativnim smjernicama o rodnoj ravnopravnosti. Glavni globalni instrument u tom pogledu je UNDP-ova Strategija rodne ravnopravnosti 2022-2025. ([UNDP Gender Equality Strategy 2022-2025](#)) koja postavlja glavne stupove i temelje za globalnu i lokalnu akciju rodne ravnopravnosti. U tom smislu, Strategija je utemeljena na predanosti UNDP-a iskorjenjivanju siromaštva, smanjenju nejednakosti i isključenosti i podršci osnaživanju svih žena. Opisuje kako će UNDP, zajedno s partnerima, težiti rodnoj ravnopravnosti - pomažući da se napravi razlika za milione ljudi širom svijeta kroz **UNDP-ovih Šest vodećih rješenja**³⁷, **Tri smjera promjena**³⁸ i Tri 'omogućivača'³⁹, zacrtana u UNDP-ovom Strateškom planu 2022-2025. godine ([Strategic Plan 2022-2025](#)). Kako bi osigurao lokaliziranu mapu za njihovu provedbu, Ured u BiH je izradio vlastitu Strategiju rodne ravnopravnosti i Akcioni plan 2021-2025. kako bi operacionalizirao rodne akcije postavljene u Okviru saradnje UN-a i BiH za održivi razvoj (2021.-2025.) ([UN Sustainable Development Cooperation Framework \(2021- 2025\)](#)) i Programskom dokumentu za Bosnu i Hercegovinu za period 2021-2025. ([Country Programme Document for Bosnia and Herzegovina 2021-2025](#)), imajući pritom u vidu širi [globalni strateški kontekst Agende za održivi razvoj 2030 \(Agenda for Sustainable Development 2030\)](#). Još jedna temeljna prekretnica Ureda u BiH odnosi se na proces certificiranja Pečata rodne ravnopravnosti, okvira za institucionalnu transformaciju rodne ravnopravnosti na svim nivoima. Pečat rodne ravnopravnosti je standard koji kroz niz neovisnih evaluacija pažljivo ocjenjuje i nagrađuje izvrsnost rodne ravnopravnosti u programima i aktivnostima ureda UNDP-a.

Njemačka organizacija za tehničku saradnju (GIZ) je organizacija koja intenzivno radi na institucionalnom jačanju u Bosni i Hercegovini i stvaranju preduvjeta za samostalno prikupljanje sredstava iz evropskih fondova. GIZ je prisutan u Jugoistočnoj Evropi, zbog čega je nastao Otvoreni regionalni fond za Jugoistočnu Evropu u sklopu kojeg je i fond za energetsku efikasnost i obnovljive izvore energije. Povlačenje sredstava iz navedenog fonda moguće je kroz međunarodnu saradnju s drugim državama, gdje se ostvaruje pravo na sufinansiranje i tehničku pomoć.

USAID je organizacija koja pruža pomoć u oblastima relevantnim za energetski održivi razvoj i klimatske promjene, a koje se prvenstveno tiču donošenja mjera, privlačenja investicija i integracije energetskog tržišta Bosne i Hercegovine sa regionalnim i EU tržištima.

37 Siromaštvo i nejednakost, otpornost, okoliš, energija, rodna ravnopravnost.

38 Strukturna transformacija, niko ne smije biti izostavljen, izgradnja otpornosti.

39 Strateške inovacije, digitalizacija, razvojno financiranje.

Međunarodne finansijske institucije (EIB, EBRD, EEEF)

Na finansijskom tržištu Bosne i Hercegovine prisutne su brojne međunarodne finansijske institucije koje kroz povoljne kreditne aranžmane nastoje promovirati važnost zaštite okoliša i smanjenja emisija CO₂. Finansijske institucije putem poslovnih banaka koje imaju svoje podružnice na području cijele Federacije Bosne i Hercegovine plasiraju kredite namijenjene financiranju projekata energetske efikasnosti i korištenja energije iz obnovljivih izvora. Navedene kreditne linije u velikom broju slučajeva nude i poticaj za ulaganja, koji se ogleda u bespovratnim sredstvima (komponenta grantova), tehničkoj pomoći, povoljnim uvjetima financiranja, grejs periodu i sl. Vodeće finansijske institucije koje plasiraju sredstva u našoj zemlji koja su potrebna za smanjenje emisija CO₂ je Evropska investicijska banka (EIB), Njemačka razvojna banka (KfW), Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) i drugi.

Action and Financing Plans

The Table below presents the outputs that will lead to the implementation of all previously proposed activities with possible sources of financing, responsible institutions as well as money needed for developing those outputs.

The cost estimate is very approximate, since estimation is mainly done for staff training and capacity building. Stakeholders from the following sectors are included: electric energy, district heating, construction, transport, industry, agriculture, forestry, waste and multidisciplinary (cross-cutting) sector. Training and capacity building costs have been estimated in accordance with current cost for training per day and per approximate number of participants of training. The total cost of training and capacity building costs for the next 10 years is estimated up to BAM 224 mil. Activity number A20 Financial support for green and low carbon companies provided implies direct financial support in the amount of BAM 50 million.

Just transition must be informed by gender impact assessments and must be gender mainstreamed throughout, including its financing. To be gender responsive, gender must be mainstreamed in the policies in the areas of climate change, energy, transport, trade and agriculture. Gender mainstreaming must take place at all stages of the policy making process, from issue definition through policy formulation, to implementation and evaluation. Furthermore, gender budgeting needs to be fully integrated into climate and just transition policies and its implementation needs to be monitored and evaluated. Gender impact assessments are a crucial part of this process, and they should identify who is affected by the impact of just transition and by measures taken to address it.

Br. aktivnosti	Aktivnost	Odgovorna institucija	Moguć izvor financiranja	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)
A1	Izraditi i provesti regulatorni okvir potreban za pravednu tranziciju na niskouglijičnu ekonomiju	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za energetiku i okoliš, javna elektroprivredna preduzeća	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	1.500
A2	Formirati relevantna tijela i mehanizam za osiguranje pravedne tranzicije u BiH	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za energetiku i okoliš, javna elektroprivredna preduzeća	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	1.000
A3	Izraditi planove pravedne tranzicije na nivou države i industrije	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za energetiku i okoliš, javna elektroprivredna preduzeća	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	1.000

Br. aktivnosti	Aktivnost	Odgovorna institucija	Moguć izvor financiranja	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)
A4	Izraditi planove dekarbonizacije na državnom nivou	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za energetiku i okoliš, javna elektroprivredna preduzeća	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	2.000
A5	Izraditi planove dekarbonizacije na nivou industrije	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za energetiku i okoliš, javna elektroprivredna preduzeća, međusektorske radne grupe	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	1.500
A6	Definirati principe rodno odgovorne pravedne tranzicije u BiH i izraditi posebne politike za pravednu tranziciju	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za energetiku i okoliš, javna elektroprivredna preduzeća, međusektorske radne grupe	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	2.000
A7	Podići svijest o pravednoj tranziciji i njenim implikacijama	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, međusektorske radne grupe	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	10.000
A8	Osigurana saradnja svih zainteresiranih strana	Lokalne uprave, entitetski fondovi za zaštitu okoliša/životne sredine; NVO	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	2.500
A9	Izraditi planove pravedne tranzicije na nivou preduzeća	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo i okoliš	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	5.000
A10	Poboljšati sisteme prikupljanja podataka (ugljično intenzivne industrije)	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	2.500
A11	Unaprijediti sisteme prikupljanja podataka (zelene industrije)	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	2.500

Br. aktivnosti	Aktivnost	Odgovorna institucija	Moguć izvor financiranja	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)
A12	Izraditi planove za otpuštanje i pružiti pomoć za preraspodjelu radnika	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	12.500
A13	Implementirati nove modele poslovanja u energetsom sektoru	Entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo, sindikati	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	5.000
A14	Definirati zelene industrije	Entitetska i kantonalna ministarstva nadležna za obrazovanje; privatni sektor za edukaciju	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	2.000
A15	Podići svijest o zelenim i niskougljičnim aktivnostima	Entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo, sindikati	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	2.000
A16	Uspostaviti centar za otvaranje zelenih poslova	Entitetska i kantonalna ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo, sindikati	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	10.000
A17	Uvesti namjenska sredstva za zelena start-up preduzeća	Entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo, sindikati	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	10.000
A18	Uspostaviti radne grupe na nivou industrije	Entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo, sindikati	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	15.000
A19	Pružiti tehničku podršku zelenim i niskougljičnim preduzećima	Entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo, sindikati	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	15.000
A20	Pružiti financijsku podršku zelenim i niskougljičnim preduzećima	Entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo, sindikati	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	50.000
A21	Omogućiti izgradnju kapaciteta	Entitetska ministarstva nadležna za industriju i poduzetništvo, sindikati	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	10.000
A22	Razviti obrazovnu infrastrukturu za obrazovanje ljudi za obavljanje zelenih poslova	Entitetska i kantonalna ministarstva nadležna za obrazovanje i radnu snagu; privatni edukacijski sektor	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	25.000

Br. aktivnosti	Aktivnost	Odgovorna institucija	Moguć izvor financiranja	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)
A23	Povećati ulogu ranjivih kategorija u pravednoj tranziciji	Svi akteri iz vlasti	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	15.000
A24	Poticati sudjelovanje žena u donošenju odluka	Svi akteri iz vlasti	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	21.000
A25	Obratiti dužnu pažnju na starije osobe u radnoj snazi	Svi akteri iz vlasti	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	6.000
A26	Obratiti pažnju na neformalne radnike u ugljično intenzivnim industrijama	Svi akteri iz vlasti	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	6.000
A27	Pružiti marginaliziranim kategorijama mogućnosti zapošljavanja	Svi akteri iz vlasti	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	6.000
A28	Provesti mjere za sprečavanje rodno pristrasnih praksi zapošljavanja	Svi akteri iz vlasti	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	5.000
A29	Provesti mjere kako bi se ženama pružile jednake mogućnosti napredovanja u karijeri	Svi akteri iz vlasti	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	5.000
A30	Provesti mjere kako bi se osiguralo da su žene jednako plaćene kao i muškarci	Svi akteri iz vlasti	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	5.000
A31	Pravedna tranzicija zasnovana na procjenama rodno utjecaja i rodno osviještena u cijelosti, uključujući njeno financiranje	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za energiju i okoliš, međusektorske radne grupe, sindikati	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	1.000

Br. aktivnosti	Aktivnost	Odgovorna institucija	Moguć izvor financiranja	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)
A32	Uspostaviti postupke utvrđivanja odgovornosti kako bi se osiguralo da se svi relevantni akteri smatraju odgovornim za djelovanje na rodno odgovoran način kako bi se postigli zadani ishodi rodne ravnopravnosti u sektorima zelenih poslova	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, entitetska ministarstva nadležna za energiju i okoliš, međusektorske radne grupe, sindikati	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	1.000
A33	Osmisliti politike zapošljavanja i razvoja vještina za sektore zelenih poslova koji su rodno odgovorni, dobro informirani, koherentni i imaju široku podršku svih relevantnih aktera	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, organizacije poslodavaca i radnika	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	5.000
A34	Procijeniti vještine koje su muškarcima i ženama potrebne za ravnopravno sudjelovanje i iskorištavanje mogućnosti stvorenih u sektorima zelenih poslova	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, organizacije poslodavaca i radnika	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	4.000
A35	Osposobljavanje žena za netradicionalna radna mjesta kako bi se pripremile za tranziciju u zanimanja u kojima dominiraju muškarci u zelenoj ekonomiji	Entitetska i kantonalna ministarstva nadležna za obrazovanje i radnu snagu; privatni edukacijski sektor	Međunarodni grantovi i vlastiti izvori	6.000
UKUPNO				274.000

Tabela 9: Akcioni plan i finansijski plan

Vremenski okvir realizacije

Br.	Aktivnost	NAPOMENA	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.
A1	Izraditi i provesti regulatorni okvir potreban za pravednu tranziciju na niskougličnu ekonomiju	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	1.500	750	750								
A2	Definirati principe rodno odgovorne pravedne tranzicije u BiH i izraditi posebne politike za pravednu tranziciju	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	1.000		500	500							
A3	Formirati relevantna tijela i mehanizam za osiguranje pravedne tranzicije u BiH	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	1.000		500	500							
A4	Izraditi planove pravedne tranzicije na nivou države i industrije	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	2.000	500	1.000	500							
A5	Izraditi planove dekarbonizacije na državnom nivou	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	1.500		750	750							

Br.	Aktivnost	NAPOMENA	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.
A6	Izraditi planove dekarbonizacije na nivou industrije	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	2.000		1.000	500	500						
A7	Podići svijest o pravednoj tranziciji i njenim implikacijama	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	10.000	2.500	2.500	2.500	2.500						
A8	Osigurana saradnja svih zainteresiranih strana	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	2.500	500	1.000	1.000							
A9	Izraditi planove pravedne tranzicije na nivou preduzeća	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	5.000		1.000	3.000	1.000						
A10	Poboljšati sisteme prikupljanja podataka (ugljično intenzivne industrije)	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	2.500			500	1.000	1.000					
A11	Unaprijediti sisteme prikupljanja podataka (zelene industrije)	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	2.500			500	1.000	1.000					

Br.	Aktivnost	NAPOMENA	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.
A12	Izraditi planove za otpuštanje i pružiti pomoć za preraspodjelu radnika	Izrađena je procjena za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja te finansijsku podršku za preraspodjelu	12.500				2.500	3.000	5.000	2.000			
A13	Implementirati nove modele poslovanja u energetsom sektoru	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	5.000		2.500	2.500							
A14	Definirati zelene industrije	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	2.000		2.000								
A15	Podići svijest o zelenim i niskougličnim aktivnostima	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	2.000	500	1.000	500							
A16	Uspostaviti centar za otvaranje zelenih poslova	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	10.000	2.000	5.000	3.000							
A17	Razviti namjenska sredstva za zelena start-up preduzeća	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	10.000		5.000	5.000							

Br.	Aktivnost	NAPOMENA	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.
A18	Uspostaviti radne grupe na nivou industrije	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	15.000	2.000	4.000	4.000	5.000						
A19	Pružiti tehničku podršku zelenim i niskougljičnim preduzećima	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	15.000			2.500	2.500	5.000	5.000				
A20	Pružiti finansijsku podršku zelenim i niskougljičnim preduzećima		50.000			10.000	10.000	10.000	10.000	10.000			
A21	Omogućiti izgradnju kapaciteta	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	10.000		2.000	2.000	1.500	1.500	1.500	1.500			
A22	Razviti edukacijsku infrastrukturu za obrazovanje ljudi za obavljanje zelenih poslova	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	25.000		5.000	5.000	5.000	5.000	5.000				
A23	Povećati ulogu ranjivih kategorija u pravednoj tranziciji	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	15.000		5.000	5.000	5.000						

Br.	Aktivnost	NAPOMENA	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.
A24	Poticati sudjelovanje žena u donošenju odluka	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	21.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000			
A25	Obratiti dužnu pažnju na starije osobe u radnoj snazi	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	6.000		2.000	2.000	2.000						
A26	Obratiti pažnju na neformalne radnike u ugljično intenzivnim industrijama	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	6.000			2.000	2.000	2.000					
A27	Pružiti marginaliziranim kategorijama mogućnosti zapošljavanja	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	6.000			2.000	2.000	2.000					
A28	Provesti mjere za sprečavanje rodno pristrasnih praksi zapošljavanja	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	5.000		2.500	2.500							
A29	Provesti mjere kako bi se ženama pružile jednake mogućnosti napredovanja u karijeri	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	5.000		2.500	2.500							

Br.	Aktivnost	NAPOMENA	Procijenjene investicije (trošak) u KM (u hiljadama)	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.
A33	Osmisliti politike zapošljavanja i razvoja vještina za sektore zelenih poslova koji su rodno osjetljivi, dobro informirani, koherentni i imaju široku podršku svih relevantnih aktera	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	5.000		2.500	2.500							
A34	Procijeniti vještine koje su muškarcima i ženama potrebne za ravnopravno sudjelovanje i iskorištavanje mogućnosti stvorenih u sektorima zelenih poslova	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	4.000	2.000	2.000								
A35	Osposobljavanje žena za netradicionalna radna mjesta kako bi se pripremile za tranziciju u zanimanja u kojima dominiraju muškarci u zelenoj ekonomiji	Procjena je napravljena samo za edukaciju i izgradnju kapaciteta osoblja	6.000	2.000	2.000	2.000							
ZBIR			274.000	16.250	58.000	71.250	49.000	33.500	29.500	16.500	0	0	0

Tabela 10: Vremenski okvir realizacije

From
the People of Japan

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
Bosne i Hercegovine

